

Hoofdstuk 2: Het heilige en wat eruit volgt	3
2.1. Het heilige als grond van alle bestaan	3
2.2. Een inlevende houding	3
De axiomatic van de jager	3
De medemens als “ik nog een keer”	4
Het liefdesspel	5
Porno... of religie?	5
De kleine getuigen	6
Hoe een dode ophangen?	6
De oud-Griekse religie	6
Bantoe-filosofie	7
Een halve eeuw bij de Eskimo's	7
De plaatselijke godsdienst als leugen?	8
Geen inquisitie	9
“Wat is, is”	9
2.3. Vooropstellingen	9
Een ABC-theorie	9
‘Zinnetjes’	10
Wat men “zichzelf wijsmaakt”	11
“Vier methoden om een overtuiging waar te maken”	12
“De spiegelmens”	13
Merkwaardig feit	14
Een hevige weerstand	14
“Ik wilde niet zien”	15
Een antropologische misvatting	16
Onze werkelijkheid is begrensd.	17
Een boutade	17
2.4. Helderziendheid	18
Het geweten	18
Religieus zienschap	19
Een leugengeest	19
Een waarzeggende geest	20
Deuteronomium	21
2.5. Het on- en onderbewuste	22
Het topje van de ijsberg	22
Psychoanalyse	22
Toevallige en niet-toevallige versprekingen	23
Plato's dieptepsychologie	23
Het “familieonbewuste”	25
De wereld van de droom	25
Het placebo-effect	26
Een posthypnotisch bevel	28
Reïncarnatie	28
Subliminale boodschappen	29
Ethnopsychiatrie	29
Ijdelheid die verblindt	30
Mantiek, als sleutel tot het on- en onderbewuste	31
Daaraan geloof ik niet!	33
Onze demon of bewaarengel?	34
2.6. Evolutie	35

Verregaande autonomie.....	35
Profane én sacrale geschiedenis	35
Een individuele sacrale geschiedenis	36
De religieuze mens ‘sublimeert’	37
Het on- en onderbewuste: samengevat.....	37
2.7. Het heilige en wat eruit volgt: samengevat	37

Hoofdstuk 2: Het heilige en wat eruit volgt

2.1. Het heilige als grond van alle bestaan

Over de paranormale heiligheid van een religie die zichzelf in hoofdzaak rationalistisch en nominalistisch ziet, valt niet erg veel te zeggen. Het ‘heilige’ bezit er nauwelijks enige effectieve kracht.

Geheel anders is het bij een dynamistisch opgevatte religie. Het vorige hoofdstuk gaf een aantal steekproeven waarbij de stem van Jahweh zich liet horen of waarbij aan een bevoorrechte getuige een werkelijkheid in opvallende droombeelden werd meegedeeld. Voor de religieuze mens onthult het heilige zich, als grond van de wereld en van het leven, in apocalyptiek, in het ervaren van wondere feiten. Dit heilige tot zijn recht laten komen vereist een inlevende houding. Wie zich voor deze ervaringen a-priori afsluit of wie ze voor onmogelijk houdt, doet geen recht aan wat werkelijk ‘bestaat’. Als een stem gehoord wordt of als er zich een merkwaardige droom opdringt, dan is dat niet niets. In de logica kent men als basisaxioma: “wat is, is”. Deze tweede ‘is’ is geen overbodige herhaling, maar benadrukt dat men beaamt wat bestaat. Onder meer de leugenaar zondigt tegen dit axioma. Van datgene wat ‘is’ zegt hij dat het “niet is”, of van wat “niet is” zegt hij dat het ‘is’. Ook hij of zij die datgene “wat zich werkelijk toont”, zelfs al is het op een paranormale wijze, herleidt tot ‘niets’ doet geen recht aan wat werkelijk ‘is’ en is daardoor niet eerlijk. Wil men de religieuze mens begrijpen, dan moet men zich inleven in diens situatie, moet men een stukje mee zijn leven leiden en zijn vooropstellingen delen, om pas nadien tot een waardeoordeel te komen. Een oordeel dat al vooraf gevormd werd, zonder kennis te willen nemen van de objectieve feiten, kan niets anders dan een vooroordeel zijn. We zullen er zo dadelijk nog bij stilstaan (2.2.).

Dit dieper ingaan op mogelijk andere axioma’s dan de onze maakt ons veel bewuster van onze eigen vertrekpunten. We vergelijken ze dan met die van de medemens, verfijnen ze zo nodig en zien er de rijkdom, eventueel de armoede van in. Gaan we ook even in op deze ‘vooropstellingen’ (2.3.).

Jahweh liet zich kennen via dromen, via Zijn stem en Zijn “innerlijk woord”. Met Mozes sprak Hij echter “van aangezicht tot aangezicht”. Dat veronderstelt van de zijde van de mens een meer dan gewoon waarnemingsvermogen. Het brengt ons tot een vorm van een paranormaal ervaren, van ‘mantië’. Vragen we ons af of er naast de zo talrijke misbruiken die er met betrekking tot helderziendheid bestaan, ook nog ruimte is voor een correct gebruik ervan (2.4.).

De Bijbel houdt ons voor dat God “in het hart en in de nieren” van de mens, in het bewuste en het on- en onderbewuste deel van onze diepere persoonlijkheid, van onze ziel, een ononderbroken reeks ingevingen laat doorkomen. Deze worden aangeduid met de term “innerlijk woord”. Zij zijn als “een bron van levend water dat in onze diepten opborrelt” (*Joh. 4:13/14*). Gaan we in op die on- en onderbewuste lagen in de mens (2.5.).

Als het tot zijn recht laten komen van heilige zaken leidt tot wijsheid, dan volgt daaruit een opdracht: namelijk een ingaan op die heiligheid, een streven naar wijsheid. Hiermee wordt dan ook duidelijk dat het leven best niet ‘doelloos’ en ‘vrijblijvend’ geleefd wordt, maar dat elk mens een hele evolutie heeft door te maken. Ook hier blijven we bij stilstaan (2.6.).

En hiermee is de rode draad van ons volgend hoofdstuk klaar. Geven we in wat volgt enige inleidende opmerkingen met betrekking tot een inlevende houding, onze vooropstellingen, helderziendheid, het on- en onderbewuste en besluiten we ten slotte met een aantal beschouwingen in verband met onze evolutie.

2.2. Een inlevende houding

De axiomatic van de jager

Wie op jacht gaat, vertrekt van de vooropstelling dat er zich op de plaats waar hij gaat jagen, wild bevindt. De gerichtheid van zijn aandacht, zijn ‘intentionaliteit’ zoals men dat heet,

is zo dat hij let op “al wat wild is”. Zijn superioriteit ten opzichte van de niet-jager dankt hij aan dit axioma. Zoals een detective ziet hij veel vlugger dan de niet-jager, welke tekens in de natuur met dieren samenhangen of ernaar verwijzen. Omdat hij veronderstelt dat er wild zit, is het voor hem vanzelfsprekend dat hij de stilte moet bewaren om de dieren niet te verjagen. Hij zal bijvoorbeeld tegen de wind in moeten gaan om zich niet door zijn geur te verraden. Eventueel zal hij enkel bij het invallen van de duisternis op welbepaalde diersoorten kunnen jagen. Doet hij dat niet, dan zal hij nauwelijks of geen wild vinden. Wil hij succes hebben dan zal hij een beetje mee jager moeten worden. Wie echter a-priori vertrekt van de vooropstelling dat er geen wild zit, voelt uiteraard niet de behoefte om de axioma's van de jager te delen, en loopt kans helemaal geen wild te vinden.

Wie zich in de jager inleeft en toch geen wild vindt, zal uiteraard zijn axioma's moeten bijstellen, in overeenstemming met de werkelijkheid. Dan, niet eerder, kan hij zeggen dat je hier niet moet jagen, want dat er nauwelijks of niet te jagen valt.

De bekende poolreiziger, wetenschapper en diplomaat Fridtjof Nansen (1861/1930), *Onder de Eskimo's*¹, vertelt hoe Boas, een Eskimo, er na uren in slaagt een walrus te vangen. Deze dieren zien niet bijster goed, maar zijn wel vertrouwd met het gedrag van hun soortgenoten. Walrussen liggen een tijdje op een ijsschots te rusten, waarna ze telkens weer de kop opsteken om na te gaan of ze niet bedreigd worden. Een grijze massa die een tijdje rust en nadien ook eens de kop opsteekt en rondkijkt, wordt voor een soortgenoot gehouden en is dan ongevaarlijk. Ook als die massa geleidelijk dichterbij komt. Wie als Eskimo dit gedrag imiteert, wie zich inleeft in de vooropstellingen van een walrus, door uit te rusten en ook af en toe de kop eens op te steken, kan het dier dicht genoeg benaderen om het nadien met de speer te doden. De juiste vooropstellingen leiden er mee toe dat men in deze barre streken kan overleven. Wat aantoonde dat ze hier - letterlijk - van levensbelang kunnen zijn.

De medemens als “ik nog een keer”

Het begrijpen van de medemens veronderstelt eveneens een inlevende houding. De Duitse filosoof W. Dilthey (1833/1911), zegt in zijn *Einleitung in die Geisteswissenschaften*² (Inleiding tot de geesteswetenschappen) dat men de gegevens der natuurwetenschap via experiment en wiskunde kan verklaren, maar dat geesteswetenschappen als filosofie, psychologie, kunst en geschiedenis niet voldoende tot hun recht komen bij enkel maar “een wetenschappelijke verklaring”. Hij pleit met betrekking tot de geesteswetenschappen voor een ‘verstehende’, een inlevende en begrijpende methode. Deze is gesteund op een direct contact van mens tot mens. ‘Verstehen’, ‘verstaan’, ‘begrijpen’, is een hernemen, een herbeleven, maar zo dat men er zelf in betrokken wordt.

De Duitse filosoof Arthur Schopenhauer (1788/1860) wees er al op dat wij de medemens - in Bijbelse termen “de naaste” - op twee grondig verschillende wijzen kunnen duiden. Voor de koel-afstandelijke en al te kritische mens is de naaste een “niet-Ich”, een “niet-ik”, maar voor de begrijpende mens is diezelfde naaste een “Ich-noch-einmal”, een “ik-nog-een-keer”. Zo ook met betrekking tot de religieuze medemens. J. Stalin (1878/1953) en zijn zielsverwanten, of de nazi die het Jodendom wilde uitroeien, zagen in de medemens een “niet-Ich”.

Wandelt men in een drukke winkelstraat dan heeft men dikwijls meer aandacht voor wat er in de uitstalramen ligt dan voor het volk dat er wandelt. Wordt er dan plots iemand door een auto aangereden, waarbij hij gewond op de straat blijft liggen, dan wordt een aantal omstanders er emotioneel heel intens bij betrokken. Men is begaan met het slachtoffer, men deelt in zijn lijden, en wil hem op alle mogelijke wijze bijstaan. Van een eerder “niet-ik” werd het slachtoffer plots een “ik-nog-een-keer”.

Vladimir Soloviev (1853/1900), Russisch christelijk-orthodox filosoof, geeft in zijn *La justification du bien*³, (De verrechtvaardiging van het goede) een prachtig voorbeeld van een inlevende houding, dat hijzelf ontleent aan Izaak de Syriër: “Het hart van de mens loopt over

van liefde voor de gehele schepping, voor al wat leeft: voor de mensen, voor de vogels, voor de dieren, voor de daimones. Indien de aandachtige blik van de mens zich naar de schepping keert, dan is hij tot tranen bewogen en een alles insluitende en diepgevoelde vertederende neemt hem in bezit. Een scherp meevoelen met het lijden van die schepping dringt diep in het hart van de mens door. Hij kan dan ook niet zien of uitstaan dat een schepsel het minste kwaad, ook maar de minste treurigheid te doorstaan heeft. Daarom juist bidt hij, tot tranen bewogen, zelfs voor de woordloze wezens, voor de vijanden der waarheid, voor degenen die hem schade berokkenen. Biddend vraagt hij dat God ze in stand houdt en hun vergiffenis schenkt. Zelfs voor de kruipende dieren bidt hij, met een allesomvattende tederheid”.

Wie het leven van de medemens, tot op zekere, ‘begrijpende’ hoogte, niet mee deelt, wie zich niet openstelt voor wat men heden de “participating observation” noemt, aan zo iemand ontsnapt datgene wat alleen zulk een inleven hem kan geven. Voor het ervaren van het heilige en het begrijpen van de religieuze mens is dit niet anders.

Het liefdesspel

Dat een wetenschappelijke verklaring niet steeds toereikend is, kwam al ter sprake. Zo kan een kind opgroeien in de overtuiging dat zijn ouders hem graag zien en dat zij van elkaar houden. Wie geen liefde in zich draagt, zal ook nauwelijks iets begrijpen van het liefdesspel zelf. Uiterlijk toont zich een aantal bewegingen, die op zich beschouwd, nauwelijks iets zeggen over het innerlijke gevoel der beide partners. Dat ze een uiting zijn van een elkaar graag zien, van een veel overweldigender en grootser gevoel dat de wezenlijke kern uitmaakt, dat ontgaat “de kille wetenschappelijke waarneming”. Wie verliefd is, wie zijn of haar partner zielsveel bemint, weet dat het gevoel dat men hierbij ondervindt, zich mijlenver verheft boven wat er zich wetenschappelijk toont.

Porno... of religie?

Illustreer we de draagwijdte van een verschil in axiomatic bij eenzelfde gegeven. In India zijn er heel wat gelovigen die een vorm van Tantrisme - een oosterse religie - belijden. In hun tempels vindt men onder meer beelden waarbij het geslachtsorgaan van de vrouw wordt getoond en vereerd. Ook worden er copulerende paren uitgebeeld, waarbij zelfs ‘standjes’ met dieren niet gemeden worden.

Menig West-Europeaan zou bij het zien van zulke beelden in een eerste reactie kunnen stellen dat het om banale porno gaat. En toch zouden de mensen ter plaatse gechoqueerd zijn door dit bijzonder misprijzend oordeel. Voor hen gaat het om de verheerlijking van de sacrale levenskracht. En die zit bij uitstek geconcentreerd in de voortplantingsorganen. Leven en leven stichten is voor hen niet alleen een biologische aangelegenheid, maar heeft ook en vooral te maken met het activeren van energieën vanuit ‘de andere wereld’. Zo worden heel wat gevels van huizen in Bhutan versierd met de afbeelding van het mannelijk geslachtsorgaan. Men zegt ervan dat ze levenskracht bevatten, dat ze leven stichten en dat ze geluk brengen. Het geluk dat een mens in het leven te beurt valt, hangt voor hen inderdaad af van de hoeveelheid levenskracht die hij bezit. Het uitbeelden en verheerlijken van dergelijke scènes is dus een hoge religieuze, ja heilige aangelegenheid. De plaatselijke gelovigen zouden bijzonder verontwaardigd zijn als wij, westerlingen, vanuit onze vooropstellingen, deze uitingen van hun religie als banale porno zouden bestempelen. Men moet inderdaad hun religieuze vooropstellingen delen - niet de onze - wil men begrijpen wat zij ermee bedoelen. Doet men dit niet, dan veroordeelt men zichzelf tot een foutieve duiding. Afhankelijk van de vooropstellingen waarmee men de beelden benadert, als een rationalistische toerist of als een lokale religieuze mens, heeft men het over porno, of over... religie. Het contrast kan moeilijk groter zijn.

De kleine getuigen

Geven we een Bijbels model. *Genesis 24:2*: “Abraham was op dat ogenblik een hoogbejaarde grijsaard. Tot de oudste onder zijn dienaren, de waarnemer van zijn goederen, zei hij: “Leg uw hand op mijn teelballen (opm.: meestal vertaalt men puriteins: “onder mijn heup”). Ik doe u zweren bij Jahweh, de God van de hemel en van de aarde, dat gij voor mijn zoon Isaak geen vrouw zult kiezen uit de meisjes van Kanaän, het land waarin ik woon”. De dienaar plaatste de hand op de teelballen van zijn heer Abraham en legde voor hem de eed af betreffende die aangelegenheid”. Tot daar de gewijde tekst.

De teelballen, het geslacht, of, zoals menig ouder volksmens in Vlaanderen zegt “het gemacht” zijn sacraal gezien dermate ‘heilig’ en dus onschendbaar dat zij als een soort ‘waarborg’ golden op plechtige, voor het leven beslissende momenten. Zoals hier, waar het over een toekomstige vrouw gaat. Het is jammer dat de puriteinse vertaling de ware en sacrale draagwijdte bedekt van al wat geslachtelijkheid is. De onverbreekbaarheid van de eed hangt samen met de onverbreekbaarheid van al wat geslachtelijkheid is.

Let goed op de Bijbelse tekst: het leggen van de hand op het geslacht komt neer op het zweren, niet bij de goden van de kosmos of bij Satan, maar bij “de God van hemel en aarde”. Met andere woorden: in die tekst wordt al wat geslachtelijk leven is, het magisch aspect inbegrepen - we komen daar nog uitvoerig op terug - nog niet ‘verduiveld’.

G. Welter, *Les croyances primitives et leurs survivances*⁴, (Primitieve overtuigingen en hun overleving) legt er de nadruk op dat de teelballen, in het oude Latijn, ‘testiculi’, kleine getuigen, heten. Het woord ‘testis’, in het Latijn, betekent inderdaad ‘getuige’. De teelballen golden zo als eedgetuigen dat zij gewoon “getuigen-in-het-klein” heetten.

Hoe een dode ophangen?

Illustreer we de draagwijdte van een verschil in vooropstellingen andermaal met volgende gebeurtenis. Lezen we F. Bellotti, *Congo prodigieux*⁵ (Verbazend Congo) Het verhaal speelt zich af in gewezen Belgisch-Kongo. Een inwoner van Bakumu (Kasaï) komt na een moord voor een Belgische rechter. Doodkalm en fier over zijn doding wordt hij voorgeleid en zegt: “Ik bevond mij in staat van wettige zelfverdediging”. De rechter antwoordt hierop: “Maar volgens getuigen zijt gij eerst begonnen”. De beschuldigde argumenteert: “Maar hij had twee lansen bij zich”. Hetzelfde antwoord keert altijd maar terug. De rechter beëindigt dit eentonige debat. In de mening een rechtvaardig oordeel te vellen, besluit hij via de tolk en zijn Negro-Afrikaanse helpers: ‘Ophanging’. De tolk vertaalt. Alle aanwezigen, de Afrikaanse rechters en zelfs de beschuldigde beamen, hierbij duidelijk het hoofd knikkend. Op het einde echter vraagt de tolk aan de rechter: “Allen stemmen in. Uw uitspraak is rechtvaardig. Maar hoe zullen wij een dode ophangen?”. De rechter begrijpt er niets van. Hij stelt het vonnis uit en vraagt inderhaast de gouverneur om raad. Deze antwoordt: “Maar, dat is toch klaar! Op een Bakumu toegaan met twee lansen is hem zeggen: “Ik kom u in een tweegevecht doden”. Beschuldigde was dus in zijn recht. Spreek hem vrij”. Aldus de gouverneur.

Men ziet het grote verschil van de lokale rechtspraak met het recht naar Belgisch model. Afhankelijk van het gebruikte wetboek, en de hierin verwoorde axiomatic, wordt de Bakuma als een schuldige gedood of als een onschuldige vrijgesproken.

De oud-Griekse religie

Keren we terug naar de inlevende houding zoals ze zich in religie kan tonen. Th. Ziëlsky, *La religion de la Grèce antique*⁶ (De religie van het oude Griekenland) vraagt zich in dit zeldzame, en ongemeen boeiende werk af waar het wezen van de Griekse godsdienst ten tijde van Homeros (ca. -800) te vinden is. Zijn antwoord is kort en eenvoudig: ‘overal’. Maar dat vereist volgens hem een verregaande inlevende houding. De inleiding van zijn boek beklemtoont het al: “Een mens die geen kunstzin bezit, kan de Griekse kunstzin niet begrijpen.

Hetzelfde geldt voor de Griekse godsdienst. Wie geen godsdienstzin bezit, zal de Griekse godsdienst niet kunnen vatten. De godsdienstzin is het toverstokje dat begint te trillen als het bij het zuiver goud van het volksgeloof komt en dat ongevoelig blijft voor lood of legeringen. Wie het bezit, zal zich redden en zijn weg vinden doorheen de doolhof van legenden en plechtigheden van het Oude Griekenland. Zonder godsdienstzin echter, zal de grootste geleerde er in verloren lopen”.

Bantoe-filosofie

Dat zulk een inlevende houding een verre van eenvoudige opgave is, besluit onder meer Pater Placied Tempels in zijn boek *Bantoe-filosofie*⁷. Tempels verbleef dertien jaar in Belgisch-Kongo als missionaris. Hij schrijft: “Wij allen, missionarissen, rechters, regeerders, al degenen die leiders van de Bantoe zijn, of het zouden moeten zijn, wij waren niet tot de ‘ziel’ van de zwarte doorgedrongen, althans niet zo ver als wij het zouden gewild hebben. Zelfs de specialisten niet. Laat dit nu een spijtige vaststelling zijn of een berouwvolle schuldbekentenis. Het feit staat vast dat we het wereldbeeld der Bantoe niet begrepen hebben en dat we daardoor niet in staat waren om aan de zwarten verteerbaar zielevoedsel of een verstaanbare geestelijke synthese voor te leggen. Van al de eigenaardige gebruiken, waarvan wij zin noch reden snappen, zeggen de Bantoe dat ze bestaan om het verkrijgen van levenskracht”. Tot zover pater Tempels.

In zijn 70 bladzijden tellende boek wordt het woord ‘levenskracht’ overigens 156 keer vermeld, wat toch aantoonde dat het een basisbegrip betreft. De hele cultuuroppvatting der Bantoes ademt hiermee duidelijk een dynamistische levensopvatting.

Citeren we ook de Kameroense filosoof Martin Nkafu: “Welke plaats neemt God voor de Afrikaan in? God wordt niet in twijfel getrokken. De vraag is niet of God aanwezig is, maar wel wat Hij doet. Geloof is een noodzakelijkheid. Daar kun je niet omheen. De echte vraag is hoe ik in contact tred met God. Je zult geen Afrikaan tegenkomen die zich gepijnigd afvraagt of God wel bestaat. Dat God bestaat, is een waarheid, die wij niet kunnen veranderen. Ik kan er niet over discussiëren. In Afrika vind je geen boeken over de vraag of God bestaat. God is voor ons een vanzelfsprekendheid. Atheïsme of religieuze onverschilligheid komt in Afrika niet voor.”

Beklemtonen we het: de vraag is niet of God aanwezig is, maar wel wat Hij doet. Dat is duidelijk een dynamistische religieopvatting. Westerse discussies gaan meestal niet over wat God doet, wel over argumenten voor of tegen Zijn bestaan.

Geven we ter illustratie van deze religieuze houding, de vertaling van het in het Xosa geschreven oude Afrikaanse volkslied “Nkosi sikelele Afrika”, met weglating van de herhalingen. De lezer kan zelf de inhoud en het religieuze karakter ervan vergelijken met de eigen nationale hymne.

“Zegen, Heer God, zegen Afrika. Laat zijn roem tot in de hemel reiken. Hoor ons in onze gebeden aan. Heer zegen ons. Heer zegen Uw kinderen. Kom Heilige Geest. God, wij vragen U, bescherm ons volk. Grijp in en beëindig alle strijd. Bescherm ons, bescherm Afrika. Zegen, Heer God, zegen Afrika.”

Een halve eeuw bij de Eskimo's

P. Freuchen, *Mijn leven onder de Eskimo's*⁸, stelt eveneens dat een echte inlevende houding geen eenvoudige opgave is. Freuchen deelde met de Inuit - zo noemen zij zichzelf - het leven. Hij huwde een eskimovrouw en kreeg met haar twee kinderen. Hij besluit: “Hoewel ikzelf meer dan een halve eeuw te midden van de Eskimo's heb geleefd, geloof ik niet dat ik ze volledig begrepen heb. Geleidelijk begon ik in te zien dat er tal van dingen waren die ik in het begin verkeerd had ingeschat. En na ongeveer tien tot vijftien jaar bij de Eskimo's te hebben

doorgebracht, werd ik me er ten slotte van bewust dat ik nog zo goed als niets van hen afwist. Hun ziel kende diepten waarin het voor een blanke vrijwel onmogelijk was om door te dringen”.

P. Duchaussois, *In de ijsvelden van den poolcirkel*⁹, laat met betrekking tot het leven der Indianen en Eskimo's in het hoge noorden een heel ander geluid horen. Als zendeling - zijn boek dateert van 1927 - schrijft hij: “De verschillende gebruiken van hun toverkunst beschrijven, zou ons te ver voeren. Laat het volstaan met te zeggen dat ze dikwijls vijandschap en wraak tot gevolg hebben en ook niet zelden het werktuig der verachtelijke harstochten zijn. Dit rijk van Satan te verwoesten en het Rijk van Jezus in de plaats stellen, is het doel”. Tot zover dit citaat.

Men kan zich bij een dergelijke afstandelijke houding tegenover een andere cultuur toch heel wat vragen stellen. De Eskimo's lijken voor deze zendeling eerder een “niet-ik” te zijn dan een “ik-nog-een-keer”. Hoe deze medemensen begrijpen? Hoe kan men zo met hen tot een goede verstandhouding komen en voortbouwen - aanvaarden, uitzuiveren en verheffen - op wat hun cultuur en religie al biedt? Hoe zich inleven in hun vooropstellingen en gewoonten, als het vooraf bepaalde doel is om “dit rijk van Satan te verwoesten”? Over welke argumenten beschikt de schrijver om die andere cultuur als “dit rijk van Satan” te betitelen? En wat een schat aan etnologische gegevens zou de uitvoerige beschrijving “van de verschillende gebruiken van hun toverkunst” ons wel hebben nagelaten? Dit gebrek aan inlevende houding staat bijvoorbeeld sterk in contrast met de inzet van Jozef De Veuster (1840/1889), beter bekend als Pater Damiaan, volgens opiniepeilingen onze ‘grootste’ Belg. Hij ontfermde zich over het lot van de lepra-patiënten in Molokai. Hij deelde er hun leven, hun zorgen en ... hun ziekte. Hij stierf toen hij 49 jaar oud was. Zijn zelfopoffering fascineert nog steeds vele mensen over de gehele wereld. Hij werd in 2009 door de kerk in Rome heilig verklaard.

De plaatselijke godsdienst als leugen?

H. Kluin, *Het geestesleven der natuurvölker*¹⁰, vermeldt eveneens de minachtende houding van sommige ‘zendingen’ tegenover de Toradja's, een volksstam op Celebes (Sulawesi, in Indonesië). Hij schrijft: “Zo was het ook, telkens als zendingen de nietigheid der heidense goden en geesten wilden aantonen. Wij hebben alle goden der Toradja's bijeengeroepen en hen uitgedaagd om ons te straffen voor de prediking van de levende God, maar de Toradja's zeiden ons dan dat die goden ons geen kwaad durfden doen, maar hen wel. Die goden hadden immers niets met ons te maken. De waarheid van het evangelie moet door de goddelijke kracht van de waarheid zelf, de inlander overtuigen. Dan leert hij ook zijn eigen godsdienst als leugen kennen”.

Voor deze zendingen was het duidelijk dat de lokale religie geen ‘waarheid’ bevatte en dan ook geen geldig stadium in hun religieuze ontwikkeling kon vertegenwoordigen. We zullen verder nog zien dat men tegen zulk een afstandelijke houding ernstige bezwaren kan opperen. Zoals verder in dit boek nog mag duidelijk worden, is het ook vanuit magisch standpunt niet erg verstandig de goden der Toradja's uit de dagen om hen, de zendingen, te straffen.

De aartsbisschop van Milaan, Achile Ratti (1857/1939), de latere Paus Pius XI, stichtte in 1922 het etnografische en etnologisch museum te Rome. Hij kende godsdienstwetenschappen en verbood missionarissen om afgodsbeelden te vernietigen. Hij gaf ook de seminaries opdracht godsdienstwetenschappen te onderwijzen en respect op te brengen voor andere religies en voor hun gebruiken. Naar aanleiding van de Vaticaanse missietentoonstelling in 1922, tijdens de internationale week voor godsdienstetnologie, zei hij met betrekking tot de kunstwerken der heidense religies: “Het zijn menselijke documenten, die men niet moet laten vergaan”. Heel wat katholieken hebben volgens W. Schmidt, *Travaux faits et travaux à faire*¹¹ (Gerealiseerde en nog te verrichten werkzaamheden) niet steeds van zo een brede kijk op andere culturen en religies getuigd als Paus Pius XI toen betoonde.

Geen inquisitie

Leven we ons - voorlopig toch - in die religieuze wereld in en gaan we slechts achteraf na wat dat voor ons kan betekenen. Concreet: indien ik mij vereenzelvig met de religieuze mens, en vertrek vanwaar hij vertrekt, mij inleef in zijn denkwereld en in zijn vooropstellingen, dan pas kan ik nagaan of zijn religie logisch coherent en zinvol is. Dan pas kan ik begrijpen wat hij doet en waarom hij dat doet.

Nadien kan ik mij afvragen waarin onze beide vooropstellingen mogelijk van elkaar verschillen. Dit kan de eigen axioma's, die ik huldig over het leven en over religie duidelijker voor ogen brengen, eventueel ze aanvullen of verbeteren. Desnoods kan ik de religieuze mens op logische fouten wijzen.

Maar dat is dan iets heel anders dan er onmiddellijk een kruistocht of een inquisitie voor in het leven roepen. Een oordeel dat men als buitenstaander velst, zonder met de gegevens kennis te nemen, of zonder de gegevens in hun juiste kader of context te situeren, kan eigenlijk niets anders zijn dan een vooroordeel.

Weer eens: men laat wat 'is', niet zijn wat het 'is'. Men zegt dan van wat 'is' dat het "niet is". Zulk een werkwijze heeft niets te maken met een logisch en methodisch te werk gaan, maar vervalt in een ideologie. Men stelt dan de eigen normen voorop en ziet slechts van de werkelijkheid wat aan die eigen vooropstellingen beantwoordt. Men vervormt zo de werkelijkheid tot ze voldoet aan de eigen vooropstellingen, in plaats van de eigen axiomatick in overeenstemming te brengen met wat werkelijk 'is'.

“Wat is, is”.

Logica en religie lopen veel sterker ineen dan men gewoonlijk denkt. Zoals al gezegd kent logica als basisaxioma: “wat is, is”. Hierbij is de tweede term 'is' geen nodeloze herhaling van de eerste 'is', maar beaamt “wat is”. Men laat de dingen tot hun recht komen. De leugenaar doet dat helemaal niet en dit tegen beter weten in. Wie de werkelijkheid aanpast aan de eigen vooropstellingen, doet dit basisaxioma eveneens geweld aan: men laat wat werkelijk 'is' niet zijn wat het 'is'. Men wordt dan, om het met de woorden van G.F. Hegel (1770/1831), de topfiguur van het Duitse Idealisme, te zeggen, 'onwerkelijk' en vanuit het ethische standpunt is men dan bovendien ook niet eerlijk.

Resumeren we wat onze inlevende houding ons vertelt. Wie op wild wil jagen, zal zich best inleven in de wereld van de jager. Wie de medemens wil begrijpen, zal zich in zekere mate met zijn denk- en gevoelswereld moeten vereenzelvigen. Deze houding gaat heel wat dieper dan wat een wetenschappelijke verklaring ons kan bijbrengen. Dat geldt onder meer met betrekking tot de liefde die we de medemens betonen, maar eveneens in het aanvoelen van religieuze ervaringen en in het begrijpen van godsdienstige praktijken.

Dat het niet steeds eenvoudig is, vertellen ons onder meer Ziëlsky met betrekking tot de Griekse religie en Pater Tempels in verband met de Bantoecultuur. Wie vanuit de eigen vooroordelen vertrekt, loopt het gevaar dat hij of zij de dingen niet tot hun recht laat komen en ze niet laat zijn wat ze werkelijk zijn. Dat is dan een vorm van oneerlijkheid en een denken dat niet de werkelijkheid van de religieuze gegevens bereikt. Dat is ten minste de visie van de mens die zich op een eerlijke en ernstige wijze in religie tracht in te leven.

2.3. Vooropstellingen

Een ABC-theorie

Bij onze beschouwingen over “wat religie niet is” (1.2.) haalden we aan dat onder meer Freud, Marx, Leuba, Nietzsche, Comte en hun denkgenoten, religie vanuit hun eigen vooropstellingen verklaarden. Hun gebrek aan een inlevende houding liet hen geen ruimte om tot het wezen van religie, tot het 'heilige', door te dringen. In die zin zal de religieuze mens zeggen dat deze materialistische denkers 'onwerkelijk' zijn.

A. Ellis en E. Sagarin, *Nymphomania, A Study of the Oversexed Woman*¹² (Nymfomanie, Een studie van de oversekste vrouw), hebben het over nymfomanie, een seksuele afwijking. Kort gezegd komt het hierop neer: “Indien een vrouw elke avond met telkens een andere man in bed geraakt, dan is zij ‘bevredigd’. Toch blijft zij ‘ongelukkig’”. De ABC-theorie tracht dit fenomeen cognitief te verklaren. Hierbij staat de letter A voor het gegeven, bijvoorbeeld een tegenvallend verloop in het persoonlijk-individuele leven, iets wat als ‘kwaad’ tot leed en lijden aanleiding geeft.

De letter B omvat de persoonlijk-individuele axioma’s of vooropstellingen van iemand die met het gegeven A wordt geconfronteerd. Deze axioma’s worden dan bijvoorbeeld uitgedrukt in zinnestjes als: “Ik heb toch ook nooit geluk in de liefde” of “Op de één of andere manier overleef ik dat wel”. De letter C staat voor de uiteindelijke reactie op het negatieve gegeven A. C toont dus de gedragsvorm die én het te verwerken kwaad én de individuele axioma’s, noem het ‘principes’ of ‘mentaliteit’, bloot geeft.

Het gegeven ‘A’ kan bijvoorbeeld een zware ziekte zijn. ‘B’ zijn de vooropstellingen van diegene die de ziekte doormaakt. Dat kan onder meer iets zijn als: “ik vind dat zo verschrikkelijk dat ik dat eigenlijk nooit meer te boven ga komen”, of “ik zie dat wel als een ernstige moeilijkheid met heel wat nare gevolgen, maar ik ga dat zeker kunnen verwerken”. ‘C’ is dan het resultaat: in het eerste geval een verder leven dat ‘getekend’ is, in het tweede geval een leven dat de ziekte of de tegenslag behoorlijk weet te verwerken, ja er eventueel psychisch sterker en rijker uit tevoorschijn komt.

Schematisch weergegeven: “A wordt door iemand in termen van B geduid zo dat C volgt”. Men ziet dat Ellis en Sagarin het cognitieve proces trachten te achterhalen om “in al dat emotionele” het ‘rationele’ te vinden en dit therapeutisch te activeren. Het is juist een opdracht voor psychologen om doorheen die uitwendig waarneembare gedragingen (C) de axiomatic (B) en de oorzaak (A) te doorgronden.

De schrijvers onderscheiden in de duiding van iemand twee hoofdtypes. Vooreerst de eerder gezonde duiding. Naar aanleiding van een ernstige misrekening (A) oordeelt iemand: “Ik zal dat wel verteren” (B) en handelt (C) als “iemand met veel gezond verstand”. Rustig en beslist, en overtuigd van er wel over heen te geraken. Daarnaast is er de eerder neurotische duiding. Ten gevolge van eenzelfde ernstige misrekening (A) oordeelt iemand: “Ik zal dat nooit te boven komen” (B) en wordt overstuurd, overspannen en laat zich eventueel gaan (C). Helaas kent onze maatschappij ontelbare mensen met emotioneel zware problemen, mensen die dan niet steeds de gezonde gedachtegang volgen. Het is in punt B dat zij onware axioma’s koesteren. Niet wat ze meemaakten besliste, wel de houding waarmee zij het gegeven tegemoet gingen.

Men ziet het verschil, psychologisch, tussen gezond verstand en neurose of zenuwziekte. Het verschuilt zich, volgens genoemde psychiaters, voor een groot deel in het verwerkende subject. Het uit zich in het onderscheidbare oordeel.

‘Zinnestjes’

Ellis en Sagarin spreken van basisoordelen die wij ‘zinnestjes’ heten. Zij geven zelf steekproeven van zulke neerhalende zinnestjes weer:

1. Men behoort, onder alle mogelijke opzichten, terdege bekwaam, aangepast en vooral geslaagd te zijn om zichzelf als “waardevol mens” te kunnen duiden.
2. Het is afschuwelijk en rampzalig wanneer de dingen niet gaan zoals men graag zou willen.
3. Problemen en stoornissen van medemensen brengen u geheel in verwarring. Dat is niet te vermijden.
4. Zodra iets als gevaarlijk overkomt, hetzij in schijn hetzij in werkelijkheid, dan moet men er zich “vreselijk bezorgd” om maken en voortdurend denken: “Het kan wel slecht aflopen”.

5. Er is altijd juist één goede, juiste en volmaakte oplossing voor menselijke problemen. Rampzalig is het wanneer deze éne volmaakte, ideale oplossing niet gevonden wordt.

6. Het is gemakkelijker bepaalde levensproblemen uit de weg te gaan dan ze moedig onder ogen te zien.

7. Het geluk van de mens is afhankelijk van elementen buiten hem of haar. Zelf heeft hij of zij weinig of geen macht over datgene wat zorgen en bekommelingen, belemmeringen en teleurstellingen baart.

8. Het verleden van iemand is beslissend voor zijn of haar persoonlijk gedrag. Een gebeurtenis in dat verleden die diepe indruk maakte, zal in het latere leven steeds zijn invloed blijven uitoefenen.

9. Het is voor een volwassen mens wezenlijk dat hij of zij de achting en de genegenheid van praktisch ieder mens van enige betekenis uit de omgeving geniet.

10. Men moet steeds van iemand afhangen. Men heeft iemand met een sterke persoonlijkheid nodig waarop men kan steunen.

11. Sommige mensen zijn slecht, doortrapt en gemeen. Zij behoren dan ook voor die laagheid streng gestraft te worden.

“Zinnetjes! Zinnetjes!”. Zinnetjes die uit de diepere ziel, uit het on- of onderbewuste opduiken. Men stelt vast dat het vele zinnetjes zijn die neerkomen op: “al wat, praktisch onhaalbaar is”. Dat onhaalbare lokt mislukkende pogingen uit die diep in de ziel de indruk inspijkeren dat men “voor het ongeluk en de mislukking geboren is”.

Wat men “zichzelf wijsmaakt”

Zulke negatieve oordelen zien Ellis en Sagerin in de diepte van de ziel van onder meer zichzelf sociaal vernietigende nymphomane vrouwen aan het werk. Wij zeggen wel “aan het werk”, want die zinnetjes als “Ik ben een mislukkelinge” of iets in die aard - kort zijn die basiszinnetjes altijd - zijn als machtige energieën die vernielend inwerken. Onder meer en vooral op het oordeelsvermogen. Zij komen met de regelmaat van een klok in de geest van heel wat neurotische mensen voor en vernielen er het ‘positieve denken’. Dat laatste, het positieve denken, houdt in dat men bij diverse levensmoeilijkheden zich een gunstige afloop voorstelt. Ziedaar, hoe de neurotische mens juist dat niet doet en “zichzelf iets verkeerd wijsmaakt”, zoals stellers dat uitdrukken.

Men ziet de denkfout in onder meer het neurotische oordeel. Volgens de ABC-theorie leeft ieder mens met meestal on- of halfbewuste ‘vooroordelen’, dit zijn oordelen voorafgaand aan het bewuste oordeel en het eraan ontspringend gedrag. Dergelijke denkfouten maakt men gemakkelijk in ‘existentiële’ situaties, in omstandigheden die ons zeer persoonlijk aangaan en ons in onze ziel raken. Een zware misrekening van iets waarvoor men zich ‘totaal’ heeft ingezet, lokt gemakkelijk zo een denkfout uit.

Men leze bijvoorbeeld E. Kübler-Ross, *Lessen voor levenden*¹³, waar de schrijfster haar ervaringen vertelt met terminaal zieke patiënten. Men kan daarbij het ABC-schema toepassen. Plots lijkt de dood nabij (A). De reactie daarop (B) verloopt vaak volgens een volgorde die de ‘vooroordelen’ aan de oppervlakte doen komen. Deze kan achtereenvolgens bestaan in ontkenning (“dat kan toch niet!”), woede (“wie of wat doet mij zoiets nu aan?”), onderhandelen (“O.L. Heer, geef mij toch uitstel”) en neerslachtigheid (“ik ben een vogel voor de kat”). Ten slotte volgt in het beste geval (C) aanvaarding (“Ik sterf nu zoals iedereen”). Het zicht- en tastbaar gedrag weerspiegelt die ‘zinnetjes’, zoals Ellis en Sagarin zeggen. Deze zinnetjes zijn een soort persoonlijk-intieme axioma’s die het gezonde of neurotische oordeel mee bepalen.

Gaat men een aantal theorieën na in hun psychologische wortel, dan stoot men op dergelijke ‘zinnetjes’. Wat voor filosofie men kiest, hangt ervan af wat voor mens men is, want een filosofisch systeem is geen dode huisraad die men kan aandoen en afleggen, doch iets dat leeft in de ziele diepten: de vooropstellingen die in dergelijke ‘zinnetjes’ worden weergegeven.

Geheel analoog kan men zo ook over religie spreken. Stellen we de religieuze gegevens voor door de letter ‘A’, de eigen vooropstellingen, religieus of nominalistisch, waarmee men de gegevens benadert, door de letter ‘B’, en het resultaat, de reactie hierop, geloof of ongeloof, door de letter ‘C’, dan hebben we de ABC-theorie toegepast op religieuze verschijnselen.

“Vier methoden om een overtuiging waar te maken”.

Eigen vooroordelen, één of ander gezag of een persoonlijke voorkeur, maken wel eens meer dat de vooropstellingen waarvan men vertrekt, niet leiden tot het waarnemen van de gegeven werkelijkheid zelf en dat onze axioma’s onwerkelijk worden. Verdiepen we ons in het werk van Ch. S. Peirce (1839/1914) Amerikaans wetenschapper en filosoof, *The Fixation of Belief*⁴ (Het verwerven van overtuigingen). Hierin schetst hij vier methoden om een overtuiging waar te maken.

1. Eigenzinnigheidsmethode (‘Tenacity’). Op een opgave, een gegeven samen met een gevraagde, reageert de eigenzinnige mens uitsluitend met een eigen oplossing. Zo worden bijvoorbeeld economische problemen, met verwaarlozing van andere oplossingen, enkel opgelost door vrijhandel. Zo wordt door G. Galilei (1564/1642), Italiaans natuurkundige en verdediger van N. Copernicus’ heliocentrisch systeem, het probleem der getijden en der astrologie ‘opgelost’ door ieder onderzoek terzake gewoon te weigeren: “Het mag niet waar zijn”. Ch. Alain, *L’effet lunaire*¹⁵ (Het maaneffect), noteert dat een biograaf Galilei verwijt dat dergelijke methode “even slecht is als bijgeloof”.

Peirce vermeldt als voorbeeld iemand die een vurig aanhanger van vrijhandel was. Om zijn mening te behouden en te beschermen las hij enkel vrijhandelsgerichte teksten.

Of uit het leven gegrepen: “Geef toch toe dat je een koppig mens bent”, verwijt iemand aan een ander. “Waarop steun je om zoiets te beweren?” vraagt de laatste. “Ik hoef me op niets te steunen. Je bent altijd een koppig mens geweest”, zo klinkt het. Er wordt helemaal niet gesteund op gegevens. Wat als waarheid moet doorgaan, wordt herleid tot het geliefde, individuele denkbeeld dat axiomatisch - en blijkbaar zeer eigenzinnig, ja koppig – vooropgesteld wordt. Ieder verhelderend gesprek wordt zo gewoon onmogelijk. Het lijkt wel een vorm van projectie: de eigen karaktertrek wordt in de naaste geprojecteerd.

Maar het houdt eveneens een soort van tragische ironie in zich. Het doet denken aan de Oekraïense auteur Nikolai Gogol (1809/1852). Hij beschreef het dagdagelijkse leven van de mensen en hun soms hemeltergende gebreken en zonden. Hun gedrag kwam hem wel eens meer karikaturaal over. Met veel humor, ironie en zelfs sarcasme keek Gogol toe, lachend doordat een karikatuur stemt tot lachen, maar eveneens wenend, want zo’n gedrag getuigt niet van wat een mens eigenlijk behoort te zijn. De hoge werkelijkheid wordt pijnlijk vervormd tot een lage karikatuur. Gogol sprak van “het tragische lachen”¹⁶.

2. Rechtzinnigheidsmethode (‘Authority’)

Op een opgave wordt uitsluitend gereageerd met een oplossing dat door één of ander gezag wordt opgelegd. Sommige kerkelijke of politieke systemen houden zo een ‘orthodoxie’, een rechtgelovigheid, in stand, aldus Peirce.

De ‘autoriteit’ kan ook belichaamd worden in één persoon. Men kan met gezag spreken over een terrein dat men grondig beheerst. Het gezag waarmee men gehoord wordt, vloeit dan als vanzelf voort uit de deskundigheid die men bezit. Deze rechtmatige vorm van gezag stelt geen probleem. Anders wordt het met de mens die geen deskundigheid bezit en zich eigenmachtig toch gezag wil toekennen. Volgens Th. Adorno, *The Authoritarian Personality*¹⁷ (De autoritaire persoonlijkheid), overwaardeert de autoritaire mens zich al te gemakkelijk. In een aantal gevallen wordt hij gekenmerkt door simplistische en ongenueanceerde zwart-wit oordelen. Zijn vooroordeel benevelt zijn oordeel. De persoonlijkheid van de autoritaire mens is

in vele gevallen gestoord. Het zichzelf overwaardenen gaat meestal samen met het minachten van de medemens. De andere is dan met Schopenhauer een “nicht-ich” (2.2.), eventueel een gek, een slecht mens of een belachelijk iemand. De autoritaire mens ziet de andere enkel als object en treedt niet in persoonlijke voeling met hem. Ook de ‘wetenschapper’ die ieder religieus geloof neerhaalt en met machtsmiddelen onderdrukt, is autoritair. Maar evenzeer de ‘gelovige’ die ieder wetenschappelijk of persoonlijk onderzoek - als ‘gevaarlijk’ - neerhaalt en dit desnoods met machtsmiddelen kracht bijzet, is autoritair. De nu door de Roomse kerk zo betreunde inquisitie was een vorm van autoritaire methode. Er is geen enkele levensbeschouwing die niet voor gestoorde waardering, discriminatie en machtsaanwending vatbaar is; wel integendeel. Dat is Bijbels gezien ‘deze wereld’. Deze hoogmoedige houding is wellicht ook ‘de’ zonde bij uitstek.

Verwarren we ‘rechtzinnig’ niet met ‘oprecht’. Oprechtheid, is een subjectieve eigenschap waardoor men uitgeeft wat men in zich heeft; men komt eerlijk uit voor wat men innerlijk denkt.

3. Voorkeursmethode (*A Priori*) Men beweert de vrije discussie te huldigen, maar men houdt het bij wat “a priory”, wat “bij voorkeur” geldt. Dit echter zonder toetsing aan de werkelijkheid buiten de gesloten sfeer der discussie. Wel wordt, in tegenstelling tot beide vorige meningsvormingen, de andere mening aanvaard. Zo, aldus Peirce, neemt de nominalistisch ingestelde mens enkel die filosofische constructies aan die in de smaak van de nominalistische rede vallen.

4. ‘Wetenschappelijke’ methode (*Reality*) Op een opgave wordt gereageerd met toetsing aan werkelijkheid. Wat is voor Peirce werkelijk (‘real’)? Datgene wat geheel onafhankelijk van ons bewustzijn op een duurzame wijze blijft bestaan, en door ons bewustzijn ook niet kan beïnvloed worden. Hiermee toont hij zich een aanhanger van de ideeënleer van Plato (zie verder 5.1.2.) en van de middeleeuwse scholastiek. Zijn werkwijze heet hij pragmatisch, op resultaat gericht. Wie eenzelfde werkelijkheid toetst, zal dan ook steeds tot hetzelfde begrip of forma (zie 5.1.2.) moeten komen. Daarom vermeldt Peirce als hoofdkenmerk van wetenschappelijkheid de “external permanency”, uitwendige duurzaamheid, onafhankelijk van onze mening.

In de zogenaamde ‘fenomenologie’ laat men de gegevens tot hun recht komen, en dit onafhankelijk van enig vooroordeel of van enige vooropgestelde theorie. Voor Peirce is deze methode dan ook aangewezen als een eerste stap om gegevens te inventariseren en te onderzoeken. Fenomenologie wil wat zich toont, juist weergeven en slechts voor zover het zich toont. Zonder enig vooroordeel, zonder enige theorie, zonder subjectieve beschouwingen. Enkel het gegeven op zich telt. Wat ‘is’, moet tot zijn recht kunnen komen. Daarover kan men, nadat het gegeven juist werd gevat, theorieën opstellen, erover in discussie gaan en deze theorieën toetsen aan de gegevens. Uiteindelijk, “in the long run”, toont zich dan de objectieve werkelijkheid.

“De spiegelmen”.

Zoals Peirce het stelde zijn eigenzinnigheid (“ik houd mij daaraan door dik en dun”), rechtzinnigheid (“wij hebben het altijd zo geleerd”) en voorkeursgezindheid (“ik wil daar wel over discussiëren maar ik blijf toch bij mijn individuele mening”) soms behoorlijk aan het werk in wetenschappelijke middens. Men kan Peirce hier bijtrede en vermelden dat dit in een aantal religieuze middens of in het leven van Jan Modaal, eigenlijk niet anders is. Deze drie onwerkelijke houdingen blijven bestaan totdat de vierde houding, het werkelijkheidsgetrouwe onderzoek, de overige drie houdingen uiteindelijk weerlegt.

Bij deze laatste methode hangt de mening (en de erbij horende vooropstellingen) niet af van “de eigen zin” of “wat anderen voorzeggen” of van “de eigen voorkeur”, maar van de

gegeven werkelijkheid zelf, van wat echt 'is'. Om het met Parmenides van Elea, stichter van de Eleatische school, (in Zuid-Italië, -540/...) te zeggen: "zij denken volgens de werkelijkheid zelf". Met andere woorden: de vooropstellingen worden aan de werkelijkheid zelf aangepast. Niet omgekeerd. Zo worden ze voortdurend bijgesteld tot ze zo juist mogelijk in overeenstemming zijn met "al wat is". De mens die zo te werk gaat wordt wel eens "de spiegelmen" genoemd. Hij weerspiegelt de gegevens op een juiste en zuivere wijze. Sprekend vanuit de ABC theorie zouden we kunnen zeggen dat zijn B zo is, dat zijn C een juiste weergave van A wordt.

Gezien de zeer menselijke neiging om de drie eerste methodes te huldigen, is deze vierde methode moeilijk. Vele mensen duiden eigenzinnig, rechtzinnig, of voorkeursgezend. Zonder de betekenis van wat gegeven is objectief te vatten. Ze projecteren een eigen en subjectieve interpretatie in de dingen. Er is in dit laatste geval geen sprake van een 'zinvatten', een vatten van de betekenis, wat een objectief gebeuren is, wel van zinstichten, waarbij subjectieve vooropstellingen de werkelijkheid vertekenen. Niet iedereen duidt echt "objectief wetenschappelijk".

Tot daar een sterk verkorte schets van de vier methoden ter oplossing van een opgave.

Merkwaardig feit

Peirce staat niet stil bij het feit dat iedere mens, indien hij niet oplet, elk van de vier meningsvormingen vertoont. In dat opzicht zijn wij allen gelijk. Wij huldigen meningen zo dat wij ieder ander gezichtspunt verwaarlozen, indien wij ze al niet koppig - tenacity - uitsluiten. Wij delen overtuigingen met anderen die in onze ogen gezag hebben en dus zijn wij 'rechtzinnig' - authority - met anderen. Terloops: zoals St. - Augustinus (354/430), de grote kerkvader der patristiek, de vroeg christelijke filosofie, opmerkte, hebben wij het leeuwenaandeel van onze overtuigingen zelf nooit getoetst maar 'geloven' er toch in. Wij huldigen stellingen omdat zij in onze smaak vallen: één of andere voorkeur - a priori - is de werkelijke 'reden'. Wij huldigen meningen die wij op onze spontane ervaringen, op eigen methodische toetsingen - reality - vestigen. Dit viertal treft men aan zowel bij beroemde wetenschappers als bij eenvoudige mensen.

Een hevige weerstand.

Luisteren we in dit verband naar D. Servan-Schreiber, Frans arts en psychiater, directeur van de medische afdeling aan de universiteit van Pittsburg, V.S. Zijn verhaal illustreert op een eerder tragische wijze de macht van een eigenzinnige axiomatic in de medische wereld. In zijn boek *Guérir le stress, l'anxiété et la dépression sans médicaments ni psycho-analyse*¹⁸ (Stress, angst en depressie genezen zonder medicijnen of psychoanalyse) schrijft hij: "Als grote vorderingen zich hebben voltrokken, voordat er een theorie ze kan verklaren, hebben ze systematisch een hevige weerstand ontmoet van de zijde van de gevestigde wetenschap. Eén der duidelijkste voorbeelden hiervan is de geschiedenis van dokter Philippe Semmelweis. Hij was de Hongaarse dokter die het belang van de bestrijding van de besmetting (de afwezigheid van bacteriën) bij de bevalling heeft aangetoond, twintig jaar voor het werk van Pasteur. In de kraamafdeling waar de jonge Semmelweis in die tijd assistent was, stierf meer dan één vrouw op drie aan koorts enkele dagen na de bevalling.

Semmelweis had de uitzonderlijke intuïtie om volgend experiment voor te stellen: alle dokters van het hospitaal, die dikwijls dissecties uitvoerden met de blote hand, moesten hun handen met kalkwater (Calciumhydroxide) wassen vooraleer de geslachtsdelen van de aanstaande moeder aan te raken. Hij had de grootste moeite om deze idee ingang te doen vinden. De resultaten van zijn experiment waren uitzonderlijk. In één maand daalde de mortaliteit van één patiënt op drie tot één op twintig. Het voornaamste gevolg van dit experiment van Semmelweis was ... zijn afdanking. Zijn collega's die dit handen wassen met kalkwater

vervelend vonden, organiseerden een muiterij en bekwamen zijn ontslag. Omdat men in die tijd geen enkele goede reden vond voor dergelijke resultaten, werd Semmelweis belachelijk gemaakt en dit ondanks zijn schitterende experiment. Hij stierf, bijna gek, slechts enkele jaren voorafgaand aan de ontdekkingen van Pasteur”.

Servan-Schreiber beschrijft eveneens zijn eerste confrontatie met acupunctuur tijdens zijn studententijd te Dharamsala, India. Depressies werden daar op die wijze behandeld. Hij ging er toen niet op in, evenmin als zijn westerse collega's. In 1980 is hij toeschouwer wanneer een vrouw in Peking, in de buik geopereerd wordt om er een gezwel te laten verwijderen, en dit geheel zonder anesthesie, via acupunctuur. Tijdens de operatie is de vrouw voortdurend in gesprek met de chirurg. Noch Servan-Schreiber, noch zijn academisch geschoolde collega's gingen er op in. Het was “trop loin et trop ésotérique” (te ver en te esoterisch) schrijft hij. Voor de derde keer wordt hij met acupunctuur geconfronteerd als hij een patiënte van hem, die hij zware en langdurige depressiva had voorgeschreven, vier weken later op straat ontmoet, gezonder dan ooit. Na enig aarzelen, vertelt de vrouw wat ze gedaan had. Ze had zijn medicijnen niet genomen, maar was naar een acupuncturiste gegaan. Die had haar in slechts vier sessies van haar depressie verlost. Nu gaat hij er eindelijk wel op in, en laat zich ook eens met acupunctuur behandelen. Hij beschrijft zijn verbazing wanneer de acupuncturiste hem details over zijn medische toestand weet te vertellen. Iets waarvoor de Westerse geneeskunde zeer gesofistikeerde en dure toestellen nodig heeft. Hij schrijft: “je sentais l'électricité qui paraissait avoir ‘trouvé’ l'aiguille”. De acupuncturiste licht toe: “Ce que vous sentez, c'est le chi qui se déplace, qui est attiré par l'aiguille” (“wat je aanvoelt is de chi (opm.: de fijnstoffelijke energie) die zich verplaatst, die aangetrokken wordt door de naald”). Blijkbaar worden ziekte en ongemak hier gezien als het gevolg van een verkeerd georiënteerde fijne energie. De therapie bestaat er in, via de naalden, deze energie terug op haar juiste plaats te brengen. Eens de fijnstoffelijke vorm terug ‘gezond’ is, heeft dit zijn weerslag op het fysische lichaam en is genezing er het logische en noodzakelijke gevolg van.

Meer algemeen vraagt de schrijver zich af waartoe al zijn zo moeizaam verworven medisch-wetenschappelijke kennis dient als hij de mensen er niet of niet zo goed kan mee helpen als bijvoorbeeld die acupuncturiste dat kan. En verder betreurt hij de houding van vele academisch gevormde collega's die te weinig aandacht hebben voor heel wat traditionele en degelijke geneeswijzen.

“Ik wilde niet zien”.

T. Hayden, *L'enfant qui ne parlait pas*¹⁹ (Het kind dat niet sprak) geeft een merkwaardig getuigenis van de wijze waarop haar eigen vooropstellingen haar aanvankelijk belet hebben een gegeven werkelijkheidsgetrouw te vatten. Ze is een kinderpsychologe met een grote faam. Ze bekommert zich om Jade, een kind met heel wat emotionele problemen. Geleidelijk vertelt Jade aan Hayden haar afschuwelijke geheimen. Jade heeft het onder meer over Tashee, een kindje dat, als kinderoffer, gruwelijk de dood inging en waarvan zij, Jade, getuige was. In een naschools gesprek zei Jade: “Ellie nam een mes. Zij plofte het in de keel van Tashee. Bloed spatte eruit. Ellie ving het op in een ondertas”. Hayden vroeg zich af of men Jade kon geloven? Had men daadwerkelijk een kind gedood en het bloed gedronken? Hoe kon Jade de smaak van bloed kennen?” Anderen dan Hayden stellen satanisme, met pedofilie en kinderooffers, voorop. Schrijfster zelf zegt: “Ik geloof in “het kwaad” maar niet in “een entiteit” (opm.: hier Satan door de satanisten vereerd). Oh! Ten slotte ken ik daar te weinig van”. Gevolg: Hayden houdt het overwegend bij wat de ‘gevestigde’ psychologen en de psychiaters geloven. Een zekere openheid van geest - zo zegt zij - is nodig om aan satanische praktijken te ‘geloven’. “Indien Hugh (opm.: een kennis die occultisme kende) niet die gespecialiseerde boekhandel had ontdekt, zou ik zelfs nooit aan satanisme gedacht hebben wanneer Jade mij sprak over de kat (opm.: die eveneens ‘geofferd’ werd) en het bloed. Dit kwam gedeeltelijk door mijn

onwetendheid ter zake. Er was bij mij verder een dosis verblinding. Ik was eraan gewend alle gedrag te duiden in termen van psychologie of psychiatrie, waarbij iedere andere duiding uitgesloten werd. Verder was er in mij - zonder twijfel - een zekere weigering. Ik wilde niet zien". "Ik was nog jong en mijn loopbaan was kwetsbaar. Het leek mij gevaarlijk mijn naam als specialiste op het spel te zetten". (Opm.: zij wilde zich in haar kringen niet "belachelijk maken" door ook alternatieve, occulte hypothesen te onderzoeken.) "Jade's verhalen ernstig opnemen leidde onvermijdelijk tot het vooropstellen van rituele mishandelingen met foltering door een groep. Te meer: de tien laatste jaren (1981/1991) heeft een aanzienlijk aantal kinderen taferelen verteld die verwonderlijk goed op elkaar gelijken, vaak ontdekt men lijkjes van kinderen". Zelden is iemand uit de wetenschappelijke wereld zo "eerlijk bekennend" geweest als Hayden.

Wie over dergelijke bloedige kinderoffers meer wil weten, leze bijvoorbeeld D. Cellura, *Les cultes de l'enfer*²⁰ (De culten van de hel). Dit boek toont aan dat dergelijke offers ook in onze tijd voorkomen, ja zelfs in toenemende mate. Het geeft heel wat informatie over deze verschrikkelijke praktijken en laat weinig aan de verbeelding over. Dierenverminderingen en mensenoffers zijn blijkbaar meer dan media-uitvindingsels of griezelliteratuur.

Een antropologische misvatting

Geven we nog een voorbeeld van een 'wetenschappelijke' observatie die het gebrek aan een inlevende houding illustreert. Franz Boas (1858/1942) was prof aan de Columbia University. Met zijn boek *The Mind of Primitive Man*. (De geest van de primitieve mens (1911)) stelde hij dat de geslachts-rijping met haar puberteitscrisis - zoals het Westen deze kent - niet een biologische noodzaak is, maar dat ze cultureel wordt bepaald. Niet de erfelijkheid telt, wel het milieu. In een andere samenleving kan ze volgens Boas dus anders zijn. Ondertussen weet men dat zowel erfelijkheid als milieu een invloed uitoefenen op de ontwikkeling van de mens. In 1925 stuurde hij een studente, Margaret Mead (1901/1978), naar Samoa om daar het verloop der adolescentie te bestuderen. Boas verwachtte van Mead een bevestiging van zijn stelling.

Mead, die zelf als kind een vrije opvoeding genoot, was pas vierentwintig toen zij voet aan wal zette in Pago Pago, de hoofdstad. Ze verbleef negen maanden op Samoa, logeerde bij een Amerikaans gezin, en kende de inlandse taal niet. Ze interviewde een zestigtal Samoanese meisjes over de betrekking tussen "ouders en kinderen", "jongens en meisjes" en over het lokale opvoedingssysteem. Ze besloot dat er op Samoa geen adolescentiecrisis bestond omdat de opvoeding daar sterk verschilde van een opvoeding zoals het westen die kent. Zij stelde dat de mensen er "geen diepgaande bindingen aan juist één persoon" kenden. Echte, gemeende waardering zowel voor de ouders als voor de seksuele partner was volgens haar een zeldzaamheid. De verhoudingen tussen partners, zo deze al bestonden, waren 'vrijblijvend' en de "vrije liefde" was algemeen aanvaard. Mead omschreef het leven er als "een lichte en plezierige dans". De meisjes gingen met een zo groot aantal jongens naar bed zodat "diepe betrokkenheid" met juist één jongen zeldzaam was. De nadruk lag daarbij - zo meende Mead - op de virtuositeit in de erotische technieken. Agressie, wedijver en prestatiedrang waren er volgens haar onbestaande.

Haar besluit: "Samoa is een plek waar niemand onder spanning staat om het beste resultaat uit het leven te halen". Haar verslag verscheen in boekvorm: *The coming of age in Samoa*²¹. Het onthaal was verpletterend gunstig. Boas zag hierin zijn vooropstellingen bevestigd: terug naar de natuur en naar de vrije liefde. Het was onze Westerse cultuur zelf die door zijn eigen aard de puberteitscrisis uitlokte. Morele taboes leken plots overbodig. Ook de Britse filosoof en wiskundige, Bertrand Russell (1872/1970) en omstreden voorstander van de vrije liefde, onthaalde Mead's werk met grote geestdrift.

Derek Freeman (1916/2001), Nieuw-Zeelands antropoloog, publiceerde in 1983 zijn *Margaret Mead and Samoa*²² (*The Making and the Unmaking of an Anthropological Myth*),

(Margaret Mead en Samoa : Het ontstaan en vernietigen van een antropologische mythe). De ondertitel verraadt de stelling, of liever de tegenstelling. Voor onder meer The New York Times formuleerde Freeman het als volgt: “De stellingen van Mead worden door de gevestigde intellectueel-artistieke voorhoede aanvaard. Alle leerboeken en encyclopedieën weerspiegelen dit. Die stellingen zijn onwaar. De werkelijkheid op Samoa is grondig anders.” Freeman leefde op West-Samoa en leerde de taal der inwoners grondig kennen. Hij nam zelfs deel aan zittingen van een groep stamhoofden. Hij zegt dat de “vrije liefde” waarover Mead het had, er onbestaande is. Zo is onder meer maagdelijkheid, in de inlandse mentaliteit, een hoge waarde. De wedijver, ook op erotisch terrein, is er even veelvuldig als in een Westerse cultuur. Ja, de aanvalsdrijf is er zeer sterk. Moord komt veelvuldig voor en Samoa prijkt vooraan in het percentage verkrachtingen. Mead beschreef vanuit haar vooroordelen, vanuit haar “vrije opvoeding” en vanuit de verwachtingen van haar prof en haar milieu. Ze verwaarloosde bijvoorbeeld de politieverlagen in haar tijd, die zij grondig had kunnen raadplegen. Ze had geen aandacht voor de “archaïsche wellevendheid”. De lokale bevolking geeft als antwoord niet zozeer de objectieve waarheid, maar die antwoorden die het meest in de smaak van de westerse gesprekspartner vallen. Met andere woorden: de Samoaanse meisjes met wie Mead sprak, wilden “wellevend overkomen”.

Besluit: de vooropstellingen waarmee ze haar onderzoek uitvoerde, maakten dat zij geen feitelijk contact had met de gegevens. Daardoor leerde ze de werkelijkheid op Samoa niet kennen en zag ze haar vooroordelen bevestigd. Mead publiceerde nog veel over haar vrije visie. Ze stierf als een geëerd culturele antropologe. Freeman publiceerde zijn boek vijf jaar na haar dood.

Nog gedurende vele jaren na het verschijnen van het boek van Freeman bleef een prof aan een Vlaamse universiteit de visie van Mead doceren. Toen een studente hem opmerkzaam maakte op het boek van Freeman, antwoordde de prof: “Ik weet dat, maar wat Mead te vertellen heeft, is zo belangrijk dat ik haar visie wel moet behandelen”. Men kan zich toch afvragen hoe eerlijk en hoe wetenschappelijk zo’n antwoord is.

Onze werkelijkheid is begrensd.

J. Sterley, een specialist in de etnogeneeskunde en auteur van het boek *Kumo, Hexer und hexen in Neu-Guinea*²³ (Kumo, heksen in Nieuw-Guinea), stelt het zo: “Onze vooropstellingen omgeven ons als een schild waarachter wij enkel waarnemen wat wij met ons ‘vernunft’, met onze moderne, westerse rede kunnen verklaren”. Met andere woorden, onze axiomata, onze vooropstellingen van wat voor ons ‘werkelijk’ is, beperken onze waarneming tot wat deze axiomata, deze vooropstellingen, aankunnen. De rest valt daarbuiten. Nog anders gezegd: er is niets zo misleidend als een vooroordeel, want dan is men al te gemakkelijk geneigd om de feiten hieraan aan te passen, terwijl het omgekeerd zou moeten: de mening aanpassen aan de feiten. Maar dan is het ook niet langer een ‘vooordeel’, wel een gegrond ‘oordeel’. Sterley onderzocht vijf jaar lang een gedeelte van Nieuw Guinea op planten én op heksenpraktijken. Zijn besluit: “Ondertussen weet ik dat “onze werkelijkheid” een begrensd gebied is en dat wij geen besef hebben van wat buiten onze beperktheid geschiedt”. Deze uitspraak typeert overigens zijn hele boek.

Een boutade.

Dat wetenschappelijk onderzoek niet steeds op uitwendige duurzaamheid gesteund is, maar eveneens met eigenzinnige, rechtzinnige, en voorkeursgezinde meningen heeft af te rekenen blijkt bijvoorbeeld uit de boutade in het voorwoord van het boek *Varieties of religious experience*²⁴ (Varianten van religieuze beleving), van de vermaarde godsdienstpsycholoog en schrijver W. James (1842 /1910). Hij zegt: “Iedere nieuwe leer gaat doorheen drie fasen. 1. Men valt ze aan door ze als absurd af te doen. 2. Dan aanvaardt men ze als waar, maar zonder veel

draagwijdte. 3. Ten slotte erkent men haar ware betekenis en maken de tegenstanders er aanspraak op ze ontdekt te hebben”. Ofschoon een boutade, toch schuilt er een grond van waarheid in. Wie zich verdiept in de levensloop van befaamde wetenschappers, verbaast zich al vlug over het verregeende onbegrip dat zij bij hun wetenschappelijke arbeid ondervonden en dikwijls nog ondervinden (zie o.m. 4.1.).

Vatten we dit onderdeel over onze vooropstellingen samen. De axioma's waarmee we de werkelijkheid trachten te benaderen zijn dikwijls verweven met een aantal soms krachtige vooroordelen, diep in onze psyché verborgen. Ellis en Sagerin schematiseerden een verloop in ons leven tot een soort van ABC-theorie. En Peirce beschreef vier methoden om een overtuiging waar te maken. Ingevuld in het ABC-schema, gaat het telkens om vier vormen die in de 'B' kunnen worden ondergebracht. Onze vooropstellingen kunnen ons inderdaad misleiden tot een eigenzinnige, een rechtzinnige of een voorkeursgezinde aanpak. Dan doen ze tekort aan de feitelijke gegevens, aan wat werkelijk 'is'. Zulke vooroordelen durven een bijzonder hardnekkig leven leiden. Dat wordt onder meer geïllustreerd door de geschiedenis van Dr. Semmelweis en de weerstand die Servan-Schreiber zelf ondervond bij het ernstig nemen van acupunctuur. Ook de getuigenissen van Hayden, Freeman en Sterley bevestigen ons de kracht van onze vooropstellingen. Ze kunnen een moeilijk te overwinnen hindernis zijn in het waarnemen van de werkelijkheid. Meteen is hun verdragende invloed overduidelijk.

Als voorlopige definitie van religie stelden we, naar het *boek der wijsheid 6*: “Opdat gij de wijsheid leert kennen en de fouten vermijdt”. Een eerste stap hierbij zou kunnen zijn dat we ons bewust worden van onze verborgen vooroordelen. Zij verhinderen of vertroebelen een helder en streng logisch denken.

2.4. Helderziendheid

Het heilige leren kennen, vereist een inlevende houding en werkelijkheidsgetrouwe vooropstellingen. Heel wat religieuze ervaringen hebben te maken met een zekere graad van mantische ervaring. Dat willen we hier verder ter sprake brengen.

Het geweten

In het hoofdstuk over de religieuze mens kwam de helderziendheid van Jezus ter sprake (1.4.4.). Ook profeten hoorden een stem en hadden 'droomgezichten' waarin Jahweh via een engel zijn boodschap kenbaar maakte. Mozes (*Numeri 11:29*) zuchtte in zijn tijd al: “Kon toch maar iedereen profet (opm.: een ziener op dat hoge niveau) zijn”. Versta: kon toch iedereen de stem van God horen, dan kon men voortgaan op de eigen religieuze ervaringen en dan was men overtuigd van haar werkelijkheidswaarde.

Ook Jezus zegt voortdurend de innerlijke stem van Zijn Vader te horen en deze steeds op te volgen. Volgens kenners is deze stem bij de gewone mens allereerst de stem van het geweten. Iedereen bezit ze. Deze 'leiding' kan zich versterken en de vorm aannemen van een raadgeving, die, zo zeggen sommigen, innerlijk duidelijk hoorbaar is. Men kan hier gevolg aan geven, men kan ze ook negeren en ze systematisch verdringen of onderdrukken. De denker Socrates beweerde een innerlijke stem te bezitten die hem nooit aanspoorde om iets te doen, maar hem wel waarschuwde bij gevaar. Zo ervaart een immoreel iemand wel de stem van het geweten, maar negeert of verdringt ze. Hij zal er angstvallig over waken dat zijn slechte daden niet aan het daglicht komen, wat aantoonde dat hij heel goed weet dat hij fouten begaat. Zo kent de leugenaar wel de waarheid, maar wil ze niet geweten hebben.

De dynamistische religie-opvatting neemt deze ingevingen ernstig. De nominalistische of rationalistische visie op religie heeft het met al wat enigszins paranormaal overkomt, heel wat moeilijker. De ervaring leert dat hier inderdaad ook heel wat mistoestanden bestaan en dat er behoorlijk misbruik wordt gemaakt van al te lichtgelovige mensen. Gaan we op dit mantisch vermogen dieper in.

Religieus zienschap

Een extreem nominalistisch standpunt is dat alle mantiek naar het rijk der fabelen moet worden verwezen. Dat is een onbewezen vooropstelling. Naast het vele kaf is er heel zeker toch wat koren te vinden. Over dit laatste willen wij het hebben. Herinneren we eraan dat Jezus met betrekking tot Zijn zienschap uitzonderlijk nederig bleef en dat Hij telkens weer de mensen verbood te zeggen wie Hij werkelijk was. Dit staat in schril contrast met het gedrag van heel wat van onze mantisch - al of niet - begaafde tijdgenoten die van zichzelf maar al te luid beweren over dergelijke gaven te beschikken. G. Van der Zeeuw, *Helderziendheid in Ruimte en tijd*²⁵, zegt dat het aantal van de ware media in een land soms op de vingers van één hand te tellen is. Houden we dit schrikbarend kleine aantal voor ogen.

Max Heindel (1865/1919), de stichter van het Rosicrucian Fellowship, een geheim genootschap, schrijft in zijn boek *De cosmogonie der rozenkruisers*²⁶: “Geen op de juiste wijze ontwikkeld ziener zal ooit dit vermogen voor geld of daarmee gelijk staande beloningen uitoefenen; evenmin zal hij het gebruiken om de nieuwsgierigheid te bevredigen, maar alleen om de mensheid te helpen”.

L. Bernard d'Ignis, *Traité pratique du désenvoûtement et du contre-envoûtement*²⁷ (Praktische verhandeling over het neutraliseren van een lot en het werpen van een tegenlot) zegt hierover: In het begin van de XX-ste eeuw schreef Jules Boucher in zijn *Manuel de magie pratique* (Handleiding voor praktische magie): “Altijd al was de magie een domein dat duchtig uitgebuit werd door de kwakzalvers. In Parijs zijn er voor één geldige zienster tien die enkel uitgebuiters zijn”. Waarop d'Ignis reageert dat het heden nog steeds zo is. Meer nog: wij zijn er slechter aan toe want de media - televisie, radio, pers, - verergeren de situatie. Het lijkt erop dat de echte occultisten zeldzamer worden. De ouderen vinden geen jongeren om “de traditie” voort te zetten. Het praktische ‘weten’, de ware en gewetensvolle occulte kennis gaat verloren”.

J.F. Chandu, *Praktisch pendelboekje*²⁸, stelt dan weer dat wel 9 mensen op 10 het pendelen, wat ook een paranormale wijze van informatie inwinnen is, zelf kunnen beoefenen.

Bij R. Mlaker, *Geistiges pendeln*²⁹, (Spiritueel pendelen) is deze verhouding slechts één op duizend. Het mag duidelijk zijn dat beide schrijvers verschillende normen hanteren. Mlaker noteert: “Het pendelvermogen van de mens hangt samen met zijn geestelijke ontwikkeling en is een geschenk van God. Hoe hoger de mens staat, des te hoger is de graad van zijn pendelvermogen. Een geforceerde ontwikkeling van het pendelvermogen is niet mogelijk”. Net zoals in de Bijbel het ernstige zienschap met God in verband wordt gebracht, zo lijkt ook Mlaker, als één van de weinigen, het vermogen tot pendelen in een Bijbels kader te situeren.

Over de morele en geestelijke hoogte die gewenst en vereist is om te ‘zien’ en dit ‘zien’ te kunnen dragen, zegt G. Weigl, *Die entschleierte Aura*³⁰ (De ontsloten aura), “Zieners vinden we al vanaf de vroegste tijden, maar niet allen stonden ze op gelijke geestelijke hoogte. Wat vroeger ‘helle-zien’ genoemd werd, betekent meestal slechts een astraal zien en niet het zien van geestelijke samenhangen in de lichtwereld.

De Bijbel zelf geeft ons een prachtvoorbeeld van dit zienschap, al of niet gesteund op Jahweh's inspirerende levenskracht. En dat willen we hieronder vermelden.

Een leugengeest

Vatten we 1 *Kon 22* samen: Op een zekere dag komt de vorst van Juda, Israël vervoegen in een oorlog tegen de vorst van Aram. Doch zoals toen zeer gebruikelijk was, en nu nog, maar schroomvallig onttrokken aan de publiciteit, raadpleegt men eerst de zien(st)ers, hier de profeten. Deze kan men in het Bijbelverhaal onderverdelen in slechts één die met God bevriend is, de profeet Mikeas, en alle overigen, ongeveer een vierhonderd, die dit niet zijn en die slechts kunnen ‘zien’ als zij in trance gaan. De vierhonderd voorspellen de vorst van Israël de overwinning. Mikeas echter niet. Hij reageert in twee keer. Eerst maakt hij de vorst van Israël bespottelijk en zegt: “Trek op, gij zult in uw opzet zeker lukken”. De vorst begrijpt onmiddellijk

de grootspraak en eist de echte waarheid. Daarop wordt Mikeas ernstig: “Ik zag heel Israël over de bergen verstrooid als schapen zonder herder en Jahweh sprak: “Zij hebben geen heer, laat hen rustig huiswaarts keren”. Ik zag Jahweh op Zijn troon. Hij vroeg: “Wie wil de vorst van Israël overhalen naar Rama op te trekken om daar te sneuvelen?” Daarop trad een geest naar voren. Hij ging voor Jahweh staan en zei: “Ik wil hem overhalen. Ik ga een leugengeest worden in de mond van al zijn profeten”. Daarop zei Jahweh: “Ga en gij zult slagen.” Welnu, thans heeft Jahweh een leugengeest in de mond van al uw profeten gelegd, omdat Jahweh uw verderf heeft besloten”. Aldus de woorden van de profeet Mikeas tot de vorst die om waarheid vroeg en ze rauw te horen kreeg.

Mikeas krijgt hierop van de vorst een slag in het gezicht. De vorst roept het uit: “Hoe zou de Geest van Jahweh mij verlaten hebben om tot u te spreken?” Mikeas: “Uitgerkend dat zult gij merken op de dag dat gij u zult verbergen en zult vluchten. Ga, en gij zult zien”. Mikeas wordt gevangen gezet. Hij herhaalt: “Indien gij ongedeerd terugkomt, dan heeft Jahweh niet door mij gesproken”. Israël gaat het gevecht aan en verliest inderdaad de strijd. De koning overleeft het niet. Hij wordt in zijn strijdswagen door een pijl getroffen en sterft. Zijn wagen is met bloed besmeurd.

De Bijbel vermeldt de afloop: “Men waste met veel water de wagen van de koning. De honden likten zijn bloed op en de prostituees baadden erin”. Voor wie magie kent, maar dat is bij heel wat Bijbelkenners niet het geval, wordt deze laatste zin bijzonder betekenisvol. Dat prostituees in koninklijk bloed baden, wijst erop dat zij dit als een magische bloedritus opvatten. De levenskracht van een vorst is, in een sacrale (niet in een gedesacraliseerde) cultuurcontext, veel sterker dan die van niet-aristocratische mensen. Door in het bloed te baden, eigenen de prostituees zich de levenskracht toe die in dat bloed aanwezig is. Verwijzen we hier reeds naar een eucharistieviering, waar - op onbloedige wijze - gedeeld wordt in de levenskracht van Jezus. We komen op dit thema “bloed als drager van levenskracht” nog uitvoerig terug (8.2.3.).

Volgens dit Bijbelverhaal was er in het Israël van die tijd, van de vierhonderd ‘zieners’ slechts één die, zo blijkt uit de afloop van het verhaal, de juiste intuïtie had en werkelijkheidsgetrouw ‘zag’.

Ofschoon de ‘leugengeest’ handelde met de toelating van God, blijkt dat zulke inspirerende wezens ook eigenmachtig durven optreden. In het oude testament; *Job 4:18* lezen we: “Zelfs in zijn dienaren stelt God geen vertrouwen en zijn engelen betrapt hij op afwijkingen”. Volgens de Bijbel is niet iedere inspirerende geest afkomstig uit de hoge lichtwereld, wel integendeel. *1Joh. 4:1* waarschuwt ons voor dit onderscheid der geesten: “Geloof niet iedere geest (opm.: inspiratiebeginsel) maar onderzoekt of de geesten “uit God” (opm.: in vriendschap met God) zijn”.

In het Bijbelverhaal was er slechts één Godbevriend ziener op vierhonderd extatische, op roes en trance voortgaande, andere zieners. Men kan zich afvragen hoe de verhouding heden bij ons ligt. Als men die feitelijke wereld nagaat zal deze ook in onze dagen eveneens verre van gunstig liggen. Tussen honderden pendelaars, kaartlegsters en andere “zieners of ziensters” is er vaak maar één enkele echt Godbevriende. Nog dit: Godbevriende zieners vertellen ons dat een voortdurend gebed tot God een noodzaak is om van ogenblik tot ogenblik niet foutief geïnspireerd te worden door één of andere misleidende ‘leugengeest’.

Een waarzeggende geest

Lezen we met betrekking tot zulke inspirerende wezens *Handelingen 16:16/19*: Onderweg naar die gebedsplaats kwam er een slavin op Paulus af. Ze had een helderziende pythongeeft en verdiende met haar zienstergave en haar waarzeggerij voor haar eigenaren veel geld. Zij liep Paulus achterna en schreeuwde aldor: “Deze mensen zijn dienaren van de allerhoogste God. Ze verkondigen u de weg naar de redding.” Dat deed ze vele dagen achtereen. Toen het Paulus te veel werd, draaide hij zich om en zei tegen de geest: “In naam van Jezus Christus beveel ik

je uit haar weg te gaan”. Op dat ogenblik ging hij weg. Maar daarmee was de vrouw haar helderziend vermogen ook meteen kwijt.

Toen haar eigenaren hun hoop op inkomsten vervlogen zagen, grepen ze Paulus vast, sleurden hem voor de pretoren en zeiden: “Deze mensen brengen onrust in onze stad. Het zijn Joden en ze verkondigen zeden en gewoonten die wij als Romeinen niet mogen overnemen of volgen”. Ook het volk keerde zich tegen hen. De pretoren rukten hun de kleren van het lijf en lieten hen met stokken afranselen. Toen men hen een flink aantal slagen had toegediend, zette men hen in de gevangenis, en ze gaven de cipier het bevel om hen streng te bewaken.

Als deze perikoop met de werkelijkheid overeenstemt, dan zien geesten, niet gesitueerd in de tijd en ruimte, verborgen of occulte werkelijkheden vlugger en beter dan gewone mensen. Zo doorzien ze bijna onmiddellijk de ware aard van de boodschap van de apostelen en de diepere roeping van Paulus. Merken we nog op dat de eigenaars van de helderziende vrouw hun hoop op inkomsten vervlogen zagen. Eens dat de geest uit de vrouw is verdreven, anders en juister gezegd: eens ze niet meer ‘bezeten’ is, is ze haar zienschap kwijt. Dat leert ons heel wat over de hoogte, of liever het gebrek daaraan, van haar ziensgave. De geest legde “vele dagen achtereen” beslag op haar rustige zelfbezit, en dat wilde Paulus ongedaan maken.

Deuteronomium

De Bijbel, Deuteronomium: 18:9 vv. vermeldt met betrekking tot zulke mantische praktijken wat volgt: “Wanneer gij het land, dat Jahweh uw God u schenkt, zijt binnengegaan, zult gij niet dezelfde gruwels bedrijven als die van die volkeren. Men zal bij u niemand aantreffen die zijn zoon of dochter aan het vuur prijsgeeft, die waarzeggerij, bezwering, helderziendheid of magie pleegt, die schimmen en waarzeggers ondervraagt, die ‘doden’ aanroept. Want al wie dergelijke praktijken pleegt, is Jahweh uw God tot gruwel. Terwijl het om deze gruwel is dat Jahweh uw God deze volkeren voor u uitdrijft.”

Tegenstanders van het paranormale zien hierin een duidelijke veroordeling ervan en willen alle mantiek en magie uit de religie verbannen. Voorstanders stellen dan weer dat deze veroordeling, enkel geldt voor “de afschuwelijkheden van die volkeren”, namelijk die volkeren die wezens contacteren die geen beroep doen op Jahweh’s inspirerende levenskracht. Zij zien niet in wat voor kwaad erin schuilt om met hoge goddelijke energieën te trachten levensproblemen van mensen op te lossen. Deze visie wordt onder meer versterkt door *Ecclesiasticus (Ben Sira) 34:5*. “Waarzeggerij, wichelarij en dromen: allemaal ijdelheden, tenzij zij als bezoekers van de Heer gezonden worden”.

Het mag duidelijk zijn dat voor een nominalistisch ingesteld mens iedere vorm van mantiek of magie op bedrog berust. Om het enigszins met de woorden van Sterley te zeggen: “bij zo iemand omgeven zijn materiële vooropstellingen hem als een schild waarachter hij enkel waarneemt wat hij met zijn nominalistische rede kan verklaren”. We komen hier verder nog uitvoerig op terug.

Vatten we samen. Helderziendheid kan zich tonen via een droom, een stem, via beelden of intuïties. In principe bezit iedere mens een vorm van mantiek als “het geweten” dat ‘spreekt’. Het hoge religieuze zienschap “van aangezicht tot aangezicht” met God of via zijn boodschappers is veeleer een grote zeldzaamheid. Een Godbevriend ziener schuwt schroomvallig iedere publiciteit want het belast zijn zienschap op ingrijpende wijze. Zonder een degelijk contact met de Bijbelse God wordt een betrouwbare helderziendheid overigens een aartsmoeilijke aangelegenheid en zet het de deur open voor ‘leugengeesten’ allerhande die enkel meedelen wat hen schikt. Heel wat mediums laten zich inspireren door geesten die niet uit Gods’ hoge lichtwereld komen, en die hun medium niet steeds in alle vrijheid en belangeloos informeren. De Bijbel waarschuwt bij herhaling voor dit “onderscheid der geesten”.

2.5. *Het on- en onderbewuste*

De Bijbel spreekt over “het hart en in de nieren” als zetel van het on- en onderbewuste van de mens. Blijkbaar is religie niet alleen iets van het bewuste in ons, maar beïnvloedt het ook en vooral de ziele diepten van de mens. Gaan we daar op in.

Het topje van de ijsberg

A. De Groot, *Elementair begrip van de psychologie*³¹, schrijft: “Men neemt aan dat ons gedrag, behalve door wat wij bewust kennen, voelen en willen, in belangrijke mate door ons onbekende factoren wordt bepaald. Dieptepsychologiën veronderstellen een diepere motivatie, dit wil zeggen dat zij aannemen, dat ons gedrag mee geleid wordt door ‘dieper’ liggende motieven, die wij zelf niet kennen. Deze onbewuste motieven kunnen van velerlei aard zijn: onbewuste wensen, strevingen, innerlijke conflicten, fantasieën of vooroordelen.”

De Amerikaanse filosoof en psycholoog William James (1842/1910) betreurde dat de mens zeer oppervlakkig leeft en de Russische denker A. Spir (1837/1890) schreef dat wij de natuur rondom ons wel beheersen, maar dat we de slaven zijn van onze innerlijke ziele diepten. Heel wat Griekse wijsgeren, onder meer Socrates, benadrukten in hun tijd al het “Gnothi seauton”, het “ken uzelf”. De mening dat de mens een uiterst beperkte zelfkennis heeft, steunt blijkbaar op een zeer oude traditie.

De godsdiensthistoricus M. Eliade, *Méphistophélès et l’androgynie*, (Mephistopheles en de tweeslachtigheid) zegt dat de ontdekking van de archaische en exotische culturen en de ontdekking van het on- en onderbewuste in de dieptepsychologie het traditionele humanisme in het Westen dwingt tot een grondige herziening. Hij schrijft: “Het is niet uitgesloten dat ons tijdvak de geschiedenis ingaat als het eerste dat de verscheidene religieuze ervaringen, door het christendom afgeschaft toen het triomfeerde (opm.: in zijn nominalistische, niet dynamistische visie), herontdekt heeft”.

In de Angelsaksische landen (Noord-Amerika, Engeland) meent men dat de mens overwegend bewust is in al wat hij of zij doet of laat. Het Avondland (Europa, Azië) echter laat heel andere geluiden horen. Daar beklemtoont men dat er heel wat onbewuste en ook onderbewuste factoren aan het werk zijn die maken dat we niet steeds vrij handelen. Gemoed, wil en streven van de mens lijken wel als een ijsberg, waarvan enkel het topje dat bovendrijft het bewuste leven is. Het grootste deel blijft verborgen en wordt beïnvloed door het on- en onderbewuste.

Traditioneel wordt van wat onbewust is, gezegd dat het nooit bewust is geweest. Zo behoort de werking van heel wat vitale lichaamsfuncties ook tot het onbewuste. Van wat onderbewust is, wordt dan weer gesteld dat het ooit wel bewust was, maar dat het nadien vergeten werd. Toch is dit onderscheid niet steeds even duidelijk te handhaven. Zo kan een yogi bijvoorbeeld via gedachteconcentratie de hartslag vertragen, waaruit blijkt dat hij toch wel heel bewust weet om te gaan met zogenaamde ‘onbewuste’ factoren. En via een aantal technieken kunnen ook onderbewuste gegevens weer in het bewustzijn worden gebracht. De grens tussen wat onbewust en wat onderbewust is, blijkt niet steeds even streng afgebakend, zeker niet op het terrein van mantiek en magie.

Psychoanalyse

De oudste en belangrijkste dieptepsychologische school is de door S. Freud (1856/1939) gecreëerde psychoanalyse. Hij was een bekende Weense psychiater van Joodse afkomst, en bracht opnieuw het onbewuste in de mens onder de aandacht. Hij werd de grondlegger der psychoanalyse. Zijn uitgangspunten worden door een aantal mensen aanvaard, door anderen dan weer fel omstreden. Ook voor hem is de droom de “Koninklijke weg” naar het onbewuste. In zijn werk *Inleiding tot de psychoanalyse*³², lezen we: “De eerste der onwelgevallige veronderstellingen der psychoanalyse luidt dat de psychische gebeurtenissen als zodanig

onbewust zijn en dat slechts enkele handelingen en brokstukken van het ganse zielenleven bewust verlopen”. De meeste daden in het leven gebeuren volgens Freud zonder bewust rationele verantwoording.

Een typisch en uitgesproken voorbeeld hiervan geeft hij van een meisje dat net voor haar huwelijk verlamd geraakte aan de benen. Ze werd tegen haar zin tot het huwelijk gedwongen en iets diep in haar wilde niet ‘naar het altaar gaan’. Deze tegenzin bleek de onbewuste oorzaak van haar verlamming. Toen dat duidelijk was, werd het huwelijk afgelast en korte tijd nadien verdween ook de verlamming. Blijkbaar werd in de ziele diepten de onbewuste deductieve redenering gemaakt: “Wie niet naar het altaar kan gaan, kan ook niet huwen. Als ik dus niet kan gaan, kan ik ook niet huwen.” Logica dus, maar blijkbaar op een onbewust niveau.

Ook J. Grant, *Meer dan één leven*³³, vermeldt een gelijkaardig geval. Een vrouw was op vrij korte tijd verlamd geraakt aan beide benen. Dit bleek van psychische oorsprong te zijn. Onder hypnose verklaarde ze dat ze plotseling de betekenis van haar verlamming beseftte. Het was de enige manier waarop ze een gedwongen huwelijk kon vermijden. Toen ze zich dit ook na haar hypnose realiseerde, verdween haar verlamming na enkele dagen.

Men merkt dat bij dergelijke on- en onderbewuste processen, gelijkenis en samenhang een niet te onderschatten rol spelen. Zo zal een moeder, van wie een blonde zoon kwam te overlijden, een intuïtieve sympathie voelen voor blonde jongens. Een tot over zijn oren verliefde jongeman zal elk voorwerp van zijn geliefde koesteren, bijna alsof het de geliefde zelf is. Het gaat in dit laatste geval dan niet om wat gelijkenis vertoont met de geliefde, wel om wat met haar samenhangt.

Toevallige en niet-toevallige versprekingen

Vermelden we hier eveneens de zogenaamde toevallige versprekingen, die spontaan uit onze diepere psyché opduiken, maar dat niet zonder reden. Zo bijvoorbeeld: Een dame tot een psychiater die haar te veel informatie over al te intieme gebeurtenissen vroeg: “Ontkleedt (i.p.v. ontleedt) u zo iedere patiënt?” Of nog: Na een etentje is het bord van een heer al afgeruimd. Hij weet geen raad met de schillen van zijn appel en vraagt aan een bevallige dame naast hem: “Mag ik mijn billetjes (schilletjes) op uw schortje (bordje) leggen?” Zulk een verspreking zegt heel wat over het gemoedsleven van de man ten aanzien van deze dame.

Soms kan men zichzelf of anderen ook ‘betrappen’ op een al te spontane uitlating die aan de censuur van het bewuste denken ontsnapt en heel wat van het diepere zieleven prijsgeeft. En dit nadien niet zelden tot verbazing van wie ze verwoorde. We illustreren.

Ook een verspreking als “da ersch(w)eint Er”; “daar ‘verzwijnt’ hij”, in plaats van “daar verschijnt hij” vertelt ons heel wat meer, namelijk: daar komt iemand die zich gedraagt als “ein Schwein”, als “een varken”. Freud zag doorheen dergelijke versprekingen het onbewuste aan het werk.

Verwijzen we voor de niet-toevallige versprekingen b.v. naar de polygraaf of leugendetector. Wie zich bewust verspreekt, en dus ‘liegt’ kan fysiologische veranderingen vertonen, en dit in het ritme van de ademhaling en van de bloeddruk. Dit wordt door de leugendetector - echter niet zonder tegenspraak - aan het licht gebracht. Deze symptomen kunnen er dan op wijzen dat er bewust onwaarheid gezegd wordt.

Plato’s dieptepsychologie

G.J. de Vries, *Plato’s beeld van de mens*³⁴ zegt dat voor Plato de ziel van de mens bestaat uit drie onderscheiden delen. Er is vooreerst het grote monster, dan de minder grote leeuw en ten slotte de kleine mens. Het grote monster heeft als ‘waarden’ het onbeheerste seksueel leven en het overdadige eten en drinken. De minder grote leeuw staat gericht op eer, bezit, macht en geldingsdrang. De kleine mens cultiveert als waarde alles wat werkelijk waardevol is: de hogere ideeën en een intellectueel-ethische vorming. Dit hoogste in de mens heet Plato ‘klein’. Het is

slechts eigen aan de kleine mens, en moet zich trachten staande te houden tegenover het grote monster en de minder grote leeuw.

Plato maakte zich over de mensen, zoals hij ze te Athene en op Sicilië had leren kennen, niet al te veel illusies. Voor hem is de mens vooral gekenmerkt door de minder grote leeuw. De alleenheerser of tiran is overwegend beheerst door zijn groot monster dat streeft naar macht, invloed en bezit en dat hem 'tiranniseert'. Daardoor is hij juist onvrij. Tirannieke mensen willen zich laten gelden en kennen hierin nauwelijks enige grenzen. De Vlaamse advocaat en politicus H. Schiltz³⁵ (1927/2006) verwoordde het zo: "Geef mensen ongestraft de absolute vrijheid en het worden beesten". Zeggen we dat het zeker niet geldt voor 'alle' mensen, maar voor 'niet alle', voor een aantal. Pater Damiaan, die op Molokai de leiding nam, realiseerde de hoogste verwachtingen die de "kleine mens" in een leven kan verwerkelijken. We hebben hem dan ook met goede redenen tot de grootste Belg gekroond.

Het grote monster en de minder grote leeuw laten zich gemakkelijker gelden tijdens onze slaap. Dan is onze geest, onze kleine mens, ingeslapen. Hij beheerst tijdens de nachtrust niet meer ten volle de immorele begeerten van het monster en de leeuw. Deze kunnen zich dan uitleven. Dat zal ons nog duidelijk worden in het hoofdstuk over zogenaamde uittredingen (6) en aan de hand van het verhaal van D. Fortune en haar wraakdemon (7.4.1.). Het grote monster bevredigt zijn lusten en waagt in die schemertoestand alles, bevrijd en los als het zich voelt van heel wat schaamte en remmingen. Het verhaal van Stevenson, *Dr. Jekyll en Mr. Hyde* zal dat eveneens illustreren (10.4.) Daarom raadt Plato aan om voor het inslapen 'goede' denkbeelden te koesteren, alle woede of wrok te mijden en de lagere begeerten de juiste maat bij te brengen. Wie boos inslaapt, bereidt zich gelijkaardige dromen voor. En zoals nog ter sprake zal komen, kan een aantal van hen een ingrijpende werkelijkheidswaarde hebben. Plato lijkt ons te waarschuwen voor een al te sterke uitleving van de woede, zoals sommige psychologen of psychotherapeuten ons durven aanraden. We zullen er verder in dit boek op ingaan wanneer de morele taboes van de religies ter sprake komen (10.4.).

Plato lijkt met zijn driedeling een vorm van dieptepsychologie te stichten die, betreffende waardegevoelens, zeker breder uitvalt dan bijvoorbeeld de Freudiaanse. Zoals bekend benadrukte Freud in de mens al te sterk het seksuele, de eros, en het agressieve, de thanatos. Hij zag in de mens eveneens een driedigheid. Echter geen monster, leeuw of kleine mens, wel een 'Ich', een 'Es' en een 'Ueber-ich'. Het 'Ich', of het zelfstandig beginsel in de mens wordt volgens Freud van binnenuit beheerst door het 'Es' en het 'Ueber-Ich'. Het 'Es' staat voor de genealogische erfenis waarin het driftleven zich situeert. Het Ueber-Ich vertegenwoordigt de socio-culturele normen, waarden en idealen, die volgens Freud het 'geweten' uitmaken. Ze zijn van buiten uit opgedrongen door de gevestigde maatschappij die de vrijheid onderdrukt en die de uitleving van seks en dodingsdrang verbiedt. Ziedaar het conflict. Het 'Ich' moet de onenigheid tussen het Es en Ueber-ich verwerken. Zo staat de mens eigenlijk voortdurend tussen twee vuren, het lagere en het hogere in hem. Voor Freud kan de onderdrukking van het Es het begin zijn van een neurose of een psychose.

We zien in deze beide driedelingen van Plato en Freud duidelijke verschilpunten. Voor de Weense psychiater bestaan er helemaal geen hogere waarden, geen hoge ideeën op zich. Freud denkt sterk materialistisch. De normen waaraan een mens zich te houden heeft, worden sociaal en cultureel opgedrongen en werken eigenlijk repressief op het driftleven. We vinden bij Freud helemaal geen verwijzing naar dat wat de mens overstijgt. Zijn 'Ueber-Ich' of 'onbewuste geweten' is niet het reine geweten dat aan onze 'geest', aan de 'kleine mens' in ons ontspringt. Zijn opvatting van het zogenaamd geweten vertoont regelmatig demonische kenmerken. De mens wordt in hoofdzaak beïnvloed en geprogrammeerd door lagere driften. Volgens Freud remmen de maatschappelijke normen dit enigszins af.

Het “familieonbewuste”

L. Szondi (1893/ 1986), Hongaars psychoanalytisch gericht psychiater en schrijver van *Schicksalsanalyse*³⁶, (Noodlotsanalyse), heeft zich zijn hele leven in “het lot” van de mens verdiept. In 1916, tijdens de oorlog, werd hij als soldaat in de loopgraven, in de rug beschoten. De kogel was in zijn rugzak in een boek blijven steken en had hem zo het leven gered. De titel van dit boek was *Traumdeutung* (Droomduiding) van S. Freud. Dit merkwaardige voorval zette Szondi aan het denken. Hij bestudeerde honderden familiegeschiedenissen, onder meer die van de Russische schrijver F. Dostojewski (1821/1881). Szondi’s hoofdstelling luidt: het lot van een enkeling wordt in hoge mate bepaald door de stamboomfiguren, door de voorouders dus. Hij spreekt van een “familie-onbewuste” die een mysterieus doel meegeeft in de ziele diepten. Kwalen en levenslopen van voorouders gaan gemakkelijk over op het eigen nageslacht. Beroep, huwelijk en vriendschappen worden er mee door bepaald. Voor Szondi is het duidelijk: het leven is heel wat meer dan slechts blind toeval. Het onbewuste speelt bij dit alles een grote rol.

Ook P. Van Eersel, *J’ai mal à mes ancêtres*³⁷, (Ik heb ‘heimwee’ naar mijn voorouders), stelt dat kwalen van voorouders kunnen doorwerken op nakomelingen. In haar boek laat zij zeven specialisten hierover uitgebreid aan het woord.

J. Herbert, *La religion d’Okinawa*³⁸ (De religie van Okinawa), laat ons aanvoelen wat manisme of voorouderverering kan zijn. Okinawa (Ryu-kyu) omvat 73 eilanden en eilandjes tussen China en Japan, waarvan enkele tientallen bewoond zijn. De plaatselijke religie is er blijkbaar oeroud want men kent er enkel wijvrouwen als sacrale tussenpersonen, die ‘noro’ of ‘tsukasa’ geheten worden. Als genezeressen werken zij samen met artsen en vullen deze aan. Herbert zegt van hen: “Zij ontdekken wie de voorouder is die de nakomeling doet lijden en leren de zieke hoe de voorouder tot vrede te brengen. Dit valt heden (opm.: in 1975) zeer veel voor met mannen of vrouwen die tijdens de oorlog gedood werden. Zo ook met zeelui of vissers die verdronken zijn. Men heeft mij het geval aangehaald van een vrouw die ‘keelpijn’ had. Welnu, zij had een broer die tijdens de oorlog gedood werd. Zij ontdekte ten slotte waar hij begraven was. Daarop richtte zij zich tot de plaatselijke noro die tussenkwam. De vrouw genas omdat men haar overleden broer behandelde”. Bij wijze van speken zou men kunnen zeggen: “Zij leed aan haar broer”.

De wereld van de droom

Blijven we nog in de wereld van het niet-bewuste en illustreren we de kracht ervan. Trygve Braatoy, *Uit de praktijk van een psychiater*³⁹, verhaalt van een gehuwde vrouw die vond dat ze zich erg koel gedroeg tegenover haar echtgenoot. Zij had een zeer merkwaardige droom, die zij haar psychiater toevertrouwt. Braatoy schrijft: “G. (haar man) en ik zitten in een boot. Hij heeft een reusachtige spijker in zijn hand. Ik moet op de bodem van de boot gaan liggen en trachten de spijker in een kleine ring te trekken. Ik smeed G. om er mee te mogen ophouden, maar hij wil doorgaan. De spijker doorboort mijn vlees en ook de boot. Ik ben gewond. Ik bloed. De bloemen die wij op het hoofd droegen, vallen in het water. De bloemen veranderen in afschuwelijke vrouwengezichten. G. bemerkt dat wij zinken, maar gelukkig heb ik een grote hoeveelheid stopverf bij me om de boot te herstellen.”

De seksuele symboliek van deze droom is zo klaar dat zelfs de meest verbeterde tegenstander van Freud dit niet kan ontkennen. Maar er is meer. De echtgenote zei dat de huwelijksdaad tijdens de eerste huwelijksnacht problemen opleverde en dat de echtgenoot toen de brutaliteit had om op te merken dat haar voorgaanden het beter deden. Zij herinnert zich nu nog al die bijzonderheden maar zag het verband niet tussen haar afstandelijkheid tegenover haar man en zijn grove houding van toen. Wanneer de arts haar dit duidelijk maakt en zij dit begrijpt, voelt

zij zich onmiddellijk opgelucht en de vrees die zij tot dan toe voelde voor haar man, verdween plots.

Deze droom illustreert ons een hele toegepaste ‘mythologie’, uitgedrukt in een complexe en vooralsnog archaische stijl. Hij geeft ons een voorbeeld van spontane, bijna magische poëzie. De aanvang is heel conventioneel: de huwelijksboot. Volgt dan de seksuele symboliek, de spijker en de ring. Verder is er het op de klippen lopen van het huwelijk van bij het begin: het zinken van het bootje. Zeer poëtisch neemt de tegenspoed de vorm aan van de bloemen die vallen. De blijdschap en het geluk zinken weg in het water. En de ‘voorgaanden’ van de echtgenoot krijgen ook hun plaats. De bloemen veranderen in vreselijke vrouwengezichten. De vrouw merkt als eerste de rampspoed op. De stopverf zegt iets over de kunstmatige situatie der beide echtgenoten.

Deze droom toont ons duidelijk het beeldende vermogen in de mens. De droom wil in beelden, de enige taal die het onbewuste kent, de situatie van de droomster tot haar bewustzijn brengen. Met deze droom is wel degelijk werkelijkheid gemoeid, maar deze ligt niet zomaar binnen de vooropstellingen en het bereik der harde wetenschap.

Ook Braatoy heeft aandacht voor onderbewuste associaties. Zo schrijft hij: “Maar als een kind bijvoorbeeld dagelijks meemaakt dat vader, als hij van zijn kantoor thuis komt, zit te schelden terwijl hij zijn soep naar binnen werkt, dan kan het gebeuren dat men later in zijn leven geen soep meer lust, zonder dat men nog weet wat de eigenlijke oorzaak hiervan is”.

Het placebo-effect

De Latijnse term ‘placebo’ betekent “ik behaag”. Emile Coué (1857/1926), apotheker, verwierf bekendheid met de wijze waarop hij de macht van de suggestie in praktijk bracht. Hij publiceerde *Zelfbeheersing door bewuste autosuggestie*⁴⁰. Hij kreeg ooit een zieke man in zijn winkel die hem om een geneesmiddel smeekte dat echter niet zonder artsenvoorschrift mocht verkocht worden. De man drong zodanig aan dat Coué hem dan maar een fles gedistilleerd water verkocht en hem uitgebreid vertelde hoe degelijk de werking van dit geneesmiddel wel is. Een week later kwam de man hem bedanken. Hij was genezen. Artsen kennen dat fenomeen uitstekend. Coué verdiepte zich naar aanleiding van die ervaring in de toegepaste psychologie. Zo een suggestie verklaart echter niet alles. De placebo-methode lukt bij de ene arts beter dan bij de andere. Ook bij eenzelfde arts lukt het de ene keer wel en de volgende keer weer niet. Het procedé ontsnapt aan de rationalistische rede en is dus irrationeel en onvoorspelbaar. Hoe de suggestie juist werkt is niet zo duidelijk.

Wat nu in new-agemiddens “positief denken” heet, is een herneming van Coué’s methode. Vermelden we nog dat ook het omgekeerde, een “negatief denken”, bestaat. Iedereen kent mensen die voortdurend over zichzelf klagen. Zij halen telkens weer de eigen mislukkingen of harde dagen aan. Het is klaar dat door steeds negatieve gedachten te koesteren, zij heel wat kwalen in leven houden en autosuggestief zichzelf ziek maken. Verwijzen we naar de zinnnetjes in de ABC-theorie (2.3.). Freud schreef ooit een werkje “*Die flucht in die Krankheit*”, (De vlucht in de ziekte). Mogelijk dat het negatieve denken daarvan één uiting is.

Vermelden we ook Sandra Blakeslee, *Guérir grâce aux Placebos*⁴¹ (Genezen dankzij placebo’s). Wij staan zo uitvoerig stil bij het placebo-effect omdat het de kracht van de ‘geest’, van het ‘mentaal leven’ bijzonder klaar illustreert. Blakeslee vertelt. We zijn in 1957. M. Wright was door de artsen in Long Beach (Californië) als zwaar kankerlijder opgegeven. Met tumoren zo groot als een oranjeappel had hij nog enkele dagen te leven. Doch hij verneemt dat wetenschappers ‘krebiozen’, een paardenserum, hadden ontdekt tegen kanker. Hij smeekte het hem toe te dienen. Dr. Philip West, zijn arts, gaf op de duur toe. Op een vrijdagnamiddag kreeg hij het zo verlangde spuitje. De maandag daarop trof een aan de grond genagelde arts zijn patiënt aan. Hij was gezond en wel uit bed, lachend met de verpleegsters. De tumoren waren als sneeuw

voor de zon gesmolten. Twee maand later leest M. Wright medische teksten die beweerden dat het om een kwakzalversmiddel ging. Hij herviel onmiddellijk. “Geloof toch niet wat gij in de dagbladen gelezen hebt”, aldus West, die daarop een dosis toediende van - wat hij heette - “een nieuwe, dubbel zo sterke en verbeterde versie van het ‘geneesmiddel’”. Het was in feite water. De tumoren verdwenen opnieuw. M. Wright straalde twee maanden lang van gezondheid. Toen hij later een definitief verslag las dat stelde dat krebiozen “niets waard” was, stierf hij twee dagen nadien. Tot zover Blakeslee.

Hoe zulke feiten duiden? Sommige Artsen die de geschiedenis van M. Wright kennen, verwerpen ze als “één van die bizarre verhalen die de natuurwetenschappelijke geneeskunde niet kan verklaren”. Gewoon al het denkbeeld zelf dat de overtuigdheid van een patiënt(e) een noodlottige ziekte kan doen verdwijnen, is immers ‘bizar’. Doch een aantal wetenschappers begint de macht van het placebo-effect ernstig te nemen en ontdekt de biologische mechanismen die de quasi-miraculeuze effecten van het placebo veroorzaken.

Studies bevestigen ononderbroken het belang van “deze leugens die genezen”, zoals Anne Harrington, historica der wetenschappen Harvard University, het uitdrukt. Als echte geneesmiddelen kunnen zij secundaire effecten als jeuk, diarree, walging... veroorzaken. Ook het hartslagritme, de bloeddruk, de spijsvertering, de erectie en de kwaliteit van de huid kunnen zij wijzigen. Zulke feiten kan men verwaarlozen of ze onderzoeken. Pas deze laatste duiding is de echt wetenschappelijke.

In de documentaire van BBC 2, *The Power of Placebo*⁴² (De kracht van placebo's) gaan wetenschappers verder in op het gebruik van placebo's. Zo voerde men op gebroken rugwervels zelfs nep-operaties uit om rugpijnen te verlichten. Aan patiënten die onder lokale verdoving deze schijnoperatie ondergingen, werden positieve suggesties gegeven over de goede afloop van deze heelkundige ingreep. Het besluit was dat de nep-behandeling even doeltreffend was als een daadwerkelijke operatie. Hierbij rijst onmiddellijk de vraag of er dan in het lichaam effectief ook iets gebeurt en zo ja, wat dit dan is.

Het is bekend dat er op grote hoogte minder zuurstof in de lucht aanwezig is. Daarom behelpen bergbeklimmers zich met extra zuurstof in flessen. Deze zuurstof zorgt ervoor dat een welbepaalde neurotransmitter, NPG2, in de hersenen wordt aangemaakt, waardoor met minder pijn, meer spierarbeid kan worden verricht. Een wandelaar in de buurt van de Matterhorn, die spierpijnen kreeg als hij geen extra zuurstof had, kreeg een fles die, buiten zijn medeweten, helemaal geen zuurstof bevatte. Nadien bleek dat hij de hele bergtocht zonder spierpijnen had volbracht. Is dit resultaat louter psychologisch te verklaren als een vorm van inbeelding? Of is er meer aan de hand? Om hierin meer duidelijkheid te verkrijgen werd van die man een hersenscan genomen. Hieruit bleek dat zijn hersenen, zonder die extra zuurstof, eveneens diezelfde neurotransmitter hadden aangemaakt. De verwachting van de man had een meetbare neurobiologische en fysiologische verandering veroorzaakt. Dit wijst duidelijk in de richting van een band tussen lichaam en geest. De onderzoekers wijzen echter op de beperkingen van het gebruik van placebo's. Zo stelt men dat ze geen gebroken been genezen of een tumor verkleinen. De ervaring van Wright, die we hierboven hebben vermeld, wijst echter op het tegendeel. Hij genas wel van zijn kanker en zijn tumoren waren wel verdwenen.

Omdat het “leugens” blijven die tot genezing leiden, en men patiënten niet graag bedriegt, besloot men aan de Harvard universiteit een experiment op te zetten waarbij vooraf aan de patiënten wel de waarheid werd verteld. “Kijk, we gaan je nu gedurende enkele weken niet je vertrouwde pillen geven, maar een placebo, en we willen weten hoe je daarop gaat reageren”. Ook dan bleek dat wie een placebo nam, er beter aan toe was dan wie geen nep-pilletje gebruikte. Werd na verloop van drie weken dit experiment stopgezet, dan kwamen de oude klachten van de patiënten weer tevoorschijn. Een patiënte vertelde dat ze hopeloos op zoek was naar haar placebo, maar dat niemand haar die nog mocht verkopen. Het experiment, waarvoor

door de overheid in de VS toelating was verleend, was afgelopen. Neppillen zijn tenslotte geen officieel erkend geneesmiddel en mogen dus niet langer worden voorgeschreven.

De onderzoekers voegden er nog aan toe dat placebo's meer effect hebben als de arts een goede en inlevende houding heeft met zijn of haar patiënten en als hij een groot vertrouwen uitstraalt. Niet-westerse culturen zullen zulk een charisma onmiddellijk in verband brengen met een soort van fijnstoffelijke, weldadige uitstraling die van de genezer of genezeres uitgaat en die de genezing in een belangrijke mate kan versnellen. Uiteraard kan de patiënt positieve gedachten en dus ook energieën mobiliseren die mee leiden tot genezing. Denkt men hierover verder door, dan kan men in dit alles een aanwijzing zien dat heel wat alternatieve geneeswijzen best een werkelijkheidswaarde kunnen hebben die de grenzen van de harde medische wetenschap in ruime mate overstijgt.

Max Heindel (1865/1919) schrijft in zijn boek *De cosmogonie der rozekruisers*⁴³ dat suggestie juist op de hogere, ijlere lichamen inwerkt, iets wat zijn weerslag heeft in het biologische lichaam. Hij zegt dat succesvolle artsen gebruik maken van suggestie als middel ter ondersteuning van de medicijnen. Hoe meer een dokter zijn of haar patiënt kan vervullen met geloof en hoop, des te vlugger zal de ziekte verdwijnen. We zullen later dieper ingaan op de visie van heel wat filosofische en religieuze stromingen die stellen dat de mens naast zijn biologisch lichaam ook nog een aantal fijnstoffelijke lichamen bezit (9.2.2.).

Een posthypnotisch bevel

Mensen kunnen “zichzelf iets wijs maken”. Ze ‘rationaliseren’. Ze geven een reden aan om hun gedrag rationeel te verrechtvaardigen. Maar het is in een aantal gevallen niet de echte, dieperliggende reden. Vermelden we bijvoorbeeld wat in de literatuur het ‘posthypnotisch bevel’ genoemd wordt. Cohen, *Psychologie als Science Fiction*⁴⁴, illustreert. Tijdens een hypnoseshow krijgt een vrouw de opdracht om na haar hypnose, op het einde van de show, de aanwezigen te danken voor hun aandacht. Uren later en schijnbaar al lang uit hypnose en volkomen bij zichzelf, voert de vrouw bij het afsluiten van de avond plots dit bevel uit. De hypnotiseur vraagt haar waarom zij dit doet. Het antwoord luidt: “Er moet toch iemand de aanwezigen bedanken!” En dit doet ze terwijl ze helemaal geen weet heeft van de echte reden. Het is overigens bekend dat men een gehypnotiseerde veel kan wijsmaken, bijvoorbeeld dat gedistilleerd water zo slecht smaakt dat het niet te drinken is.

Reïncarnatie.

De Engelse zienster J. Grant (1907/1981), als aanhangster van de reïncarnatie of herbelijching, wees er in haar boek *Meer dan één leven*⁴⁵, op dat trauma's in een vorig bestaan opgelopen, in het huidige leven kunnen doorwerken. Zo verhaalt zij van een man die allergisch was voor pluimen. De gebeurtenis speelde zich af tijdens de tweede wereldoorlog, toen voedsel vinden een dagelijks probleem was. J. Grant gaf op een bepaalde dag een bezoeker een geslachte kalkoen. Normaal gezien zou dit een bijzonder welgekomen geschenk zijn. Het gelukte de man echter niet de kalkoen aan te nemen. Hij voelde een dodelijke angst in zich opkomen. Joan Grant concentreerde zich en ‘zag’ op een ander niveau van werkelijkheid de oorzaak van deze angst. De man was, zo vertelt ze, in een vorig leven op een slagveld zwaar gewond geraakt. Zijn vrienden hadden hem niet de ‘genadeslag’ kunnen geven om hem uit zijn lijden te verlossen. Nog levend werd hij door de gieren van stukken vlees beroofd, tot hij uiteindelijk stierf. ‘Iets’ in hem had toen ‘geleerd’ dat een aanraking met pluimen gelijk staat met doodgaan. En dat ‘iets’ in zijn ziele diepten wilde een herhaling van zo een onheil vermijden. In zijn huidige incarnatie had de man geen bewuste herinnering meer aan dit gebeuren, maar zijn onderbewuste kende de les nog maar al te goed: “wil je leven, blijf dan verwijderd van pluimen”. Toen Joan Grant hem vertelde wat zij als oorzaak zag, geraakte de man danig van streek, herleefde het

hele gebeuren opnieuw, maar nu heel bewust en met alle pijnlijke emoties van toen erbij. Daarna begreep hij waardoor die dwanggedachte in hem was ontstaan. En dat ontkrachtte de keten 'oorzaak-en-gevolg', waardoor zijn allergie voor pluimen verdween. Grant besluit haar verhaal met te zeggen dat de man, bij zijn terugreis naar Londen, niet kon nalaten het pak met de kalkoen, op de trein al te openen en de pluimen te strelen.

Neemt men de reïncarnatieleer ernstig, dan is er een logisch verband tussen de gebeurtenis op het slagveld in een vorig leven, en de huidige allergie voor pluimen. Vanuit een nominalistisch standpunt is het thema 'reïncarnatie' uiteraard niet meer dan een dwaze fictie.

Subliminale boodschappen

Blijven we nog bij het on- en onderbewuste. Raadplegen we J.P. Régimbal, *Le rock 'n roll, (viol de la conscience par les messages sublimineaux*⁴⁶) (Rock'n roll, (Verkrachting van het geweten door subliminale boodschappen). In de tachtigerjaren van vorige eeuw is er heel wat te doen geweest over de zogenaamde subliminale boodschappen. Het zijn boodschappen, in sommige muziekstukken verborgen, die niet bewust, maar wel onbewust zouden worden waargenomen. Merkwaardig hierbij is dat deze van achter naar voor worden uitgesproken. Het normale gehoor merkt ze niet op, het onbewuste echter wel. Wil men die boodschappen duidelijk kunnen beluisteren dan moet de muziek van achter naar voor afgespeeld worden. Dat gaat bijvoorbeeld met een oude bandopnemer die nog losse spoelen heeft. Tussen de bizarre geluiden die dan te horen zijn, hoort men welbepaalde zinnen. Zulke boodschappen zijn volgens Régimbal te vinden in een aantal liederen. Zo onder meer in het fragment uit het lied 'Stairways to heaven' van Led Zeppelin (3de strofe): "There is a feeling I get when I look to the West. And my spirit is crying for leaving. In my thoughts I have seen rings of smoke through the trees. And the voices of those who stand looking". Deze strofe bevat de subliminale boodschap: "I've got to live for Satan". In het album 'Killers' van de groep 'Queen', in het lied "Another one bites the dust", hoort men bij 'omgekeerde' beluistering: "Start to smoke marijuana". In het lied 'Authem' van de groep 'Rush' is de boodschap bij omgekeerde beluistering: "Oh Satan... you are the one who is shining... walls of Satan... walls of sacrifice... I know you are the one I love".

Onnodig te zeggen dat dit vanuit nominalistisch standpunt volslagen onzinnig is. Dat mensen op dergelijke wijze on- en onderbewust zouden beïnvloed worden, kan voor heel wat tijdgenoten wel erg ongeloofwaardig overkomen. Onze cultuur is immers erg gesteld op de rationalistische rede, op de maakbaarheid en autonomie van het eigen leven. Zodat men nauwelijks kan begrijpen dat er in de mens zoiets als onbewuste of onderbewuste beïnvloeding kan bestaan. Dat is uiteraard eenieders' democratisch recht. De uiteindelijke vraag is of dat overeenstemt met de werkelijkheid. Vanuit de occulte visie wordt het inderdaad een heel ander verhaal. Daar stelt men dat "de kinderen van de duisternis" op dat magische gebied heel wat ondernemender zijn dan "de kinderen van het licht". En als er van dergelijke subliminale boodschappen inderdaad werking uitgaat, wat is er dan op dat occulte, magische terrein nog allemaal mogelijk?

Een studie uitgevoerd door de *Verenigde Naties*⁴⁷ besluit: "The cultural implications of subliminal indoctrination is a major threat to human rights throughout the world" ("De culturele gevolgen van onbewuste beïnvloeding is een belangrijke bedreiging voor de rechten van de mens over heel de wereld").

Ethnopsychiatrie

Verwijzen we met betrekking tot het on- en onderbewuste in de mens ook nog naar de zogenaamde ethnopsychiatrie. Onze westerse rationalistische psychiatrie, die voor ons westerlingen werkt (als ze werkt!), kan niet of nauwelijks op andere culturen worden toegepast. Daar zoekt men veel gemakkelijker zijn toevlucht tot de traditionele genezers van de eigen

cultuur, die met traditionele middelen, zoals het oproepen van geesten, en het uitvoeren van bezweringen de patiënten trachten verder te helpen. In heel wat gevallen beweren de patiënten hierdoor veel beter geholpen te worden dan door (sommige van) onze psychiaters. Deze laatsten zouden al te gemakkelijk de gevolgen van een probleem willen wegwerken, bijvoorbeeld via farmaceutisch voorschriften voor kalmerende middelen, zonder de eigenlijke oorzaak van het probleem aan te pakken. Zo beweert onder meer Daryush Shaygan, *Le regard mutilé, Pays traditionnels face à la modernité*⁴⁸ (De verminkte blik, traditionele landen, geconfronteerd met de moderniteit).

Een lezeres van de Zwitserse krant *Le Temps*, Thérèse Liechti, reageert met *Qu'est-ce que la maladie mentale?*⁴⁹ (Wat is een geestelijke ziekte?) op een artikel in haar krant. Ze merkt op dat de psychiatrie zeer duur is. Ondanks uitgaven zonder voorgaande is het aantal volledige gelukke genezingen van enkelingen die “aan mentale storingen lijden”, ongemeen laag. In 1952 telde het DSM (de Amerikaanse Bijbel voor psychiatrie) 112 mentale stoornissen. Tegenwoordig telt zij er 374.

Tobie Nathan (1948/...), *Le sperme du diable*⁵⁰ (Het sperma van de duivel), leidt zijn boek als volgt in: “Laat ons klaar en duidelijk zijn: de Westerse psychiatrie is er niet toe in staat gebleken de gezondheid van de leden van de traditionele samenlevingen veilig te stellen, zowel in hun land van herkomst als in het land waarnaar ze zijn geëmigreerd. Dat is een vaststelling. Maar de gevolgen, zowel wetenschappelijk als economisch, zijn aanzienlijk. Zoals het er nu voor staat, neemt meer dan tachtig procent van de wereldbevolking zijn toevlucht tot traditionele therapeutische technieken zoals sjamanisme, exorcisme, mantiek en wijzen van paranormale genezingen.”

IJdelheid die verblindt

Ook religie heeft haar on- en onderbewuste aspecten. De Bijbel, *psalm 19 (18)* waarschuwt voor het onbewust begaan van kwaad: “Wie, Heilige Drie-eenheid, is zich van alle fouten bewust? Zuiver ons in alle geval van het onbewuste kwaad”. De “Heilige Drie-eenheid” is volgens het christendom de naam voor de eerder mysterieuze band tussen “drie personen”. Vooreerst God de Vader, de Schepper van alles wat bestaat. Vervolgens, Jezus Christus, Zijn ‘zoon’, en ten slotte de H. Geest. Deze ‘drie-in-één’ vormen, nog steeds volgens het christendom, een onuitputtelijke fijnstoffelijke krachtbron. De on- en onderbewuste neigingen in de mens kunnen de bewuste overtreffen. In *Joh. 8: 44* zegt Christus tot de farizeeërs: “Jullie leven vanuit de duivel, uw vader (versta: niet Mijn Vader, de hemelse God). Het zijn de begeerten van jullie vader die jullie willen uitvoeren”. Onder meer hadden de farizeeërs kritiek op het feit dat Jezus een lamme genas op een sabbat. Voor hen was het respecteren van de wettelijke voorschriften terzake, die alle werk op die dag verbieden, belangrijker dan de medemens te helpen uit zijn of haar ellende. Jezus tracht hen duidelijk te maken dat zij, in hun ongelof, onvrij zijn. Zij beseffen niet dat in hun diepere ziel een vijandig innerlijk woord weerklinkt. Jezus vervolgt: “Ik, ik spreek zoals ik het gezien heb bij mijn vader. Gij, gij handelt zoals gij het gehoord hebt van uw vader. Gij voert de werken van uw vader uit.

Met andere woorden: in de diepten van de ziel der farizeeërs is, volgens de Bijbel, een ingever - ‘een vader’ - aan het werk, doch niet de Bijbelse God maar Satan. En dit terwijl de farizeeërs op bewust vlak menen God te dienen, voeren ze in feite, on- of onderbewust, Satans’ wil uit. Men kan moeilijk een grondigere kritiek op het bewustzijn verwoorden. Dit gebrek aan zelfkennis, het zich totaal foutief inschatten houdt een hele tragiek in zich. Paul Diel (1893/1972), Oostenrijks-Frans psycholoog en psychotherapeut, heeft het in zijn *Psychologie, psychanalyse et médecine*⁵¹ (Psychologie, psychoanalyse en geneeskunde), over een vorm van ijdelheid die verblindend werkt. Men is hierbij zo vol van zichzelf dat men de eigen vooropstellingen en handelwijzen nooit in vraag stelt. Men “weet het toch beter” en men vindt

elke bezinning dan ook overbodig. Die hoogmoedige houding belet een verdere innerlijke groei. Men volhardt “op een versteende wijze” in een ‘boosheid’ die meestal onbewust blijft. Het blijft merkwaardig dat men bewust meent goed te handelen, terwijl men dat on- of onderbewust helemaal niet doet, ja dat men in de diepte zelfs het omgekeerde bereikt. We zullen die schijnbare tegenstrijdigheid verder nog ter sprake brengen. Ze kan volgens de Bijbel geïnterpreteerd worden als een soort van godsoordeel dat zich geleidelijk in de diepten van de mens doorzet. De farizeeërs kunnen zich blijkbaar grondig vergissen met het inschatten van wat men hun ‘occult statuut’ noemt: het kennen van het ethische niveau van hun diepere en fundamentele ‘ik’. Bewust menen zij goed te handelen, on- en onderbewust handelen ze echter totaal foutief. Hieruit blijkt duidelijk dat echte religie geen oppervlaktefenomeen is, maar een dieptefenomeen, verscholen in het onbewuste. Bijbels gezegd: zulke religie situeert zich niet zozeer in het verstand maar wel “in het hart en in de nieren”. Andermaal blijkt hieruit de noodzaak om ons bewust te worden van onze ‘verborgen’ vooropstellingen. Ook zij, ja vooral zij, situeren zich wel eens meer op een niet of nauwelijks bewust niveau.

Diel stelt dat onze zelfkennis misleid is door onwaarheden die wij ons wijsmaken. Vooral onze ijdelheden storen onze zelfwaarnemingen. Ijdelheid, in het Latijn ‘vanitas’, betekent ‘leegheid’ en ‘zelfingenomenheid’. Het Bijbelse boek *Prediker* en ook *psalm 36 (35)* waarschuwen juist tegen die ijdelheid, tegen een vooringenomenheid. Men koestert een vooroordeel betreffende zichzelf, zo dat men van wat er niet is, denkt dat het er wel is en omgekeerd. Het is een ontoereikend zijn, een beneden het ideaal zijn, dat men echter niet wil geweten hebben. Het is een overdrijvende mening over zichzelf, een mening die de eigen werkelijke eigenschappen overschat. Zo begrepen is ijdelheid het tegengestelde van waarheid, vooral met betrekking tot zichzelf. In de mate dat de mens in zijn waardeschattende geest door ijdelheid aangetast is - en niemand is daar volledig vrij van - is hij ertoe geneigd zijn door ijdelheid bepaalde waardeoordelen als onbetwistbare waarheden te duiden. En als gevolg daarvan wil hij het gedrag dat daaraan ontspringt, als onfeilbaar juist bestempelen. Diel zegt dat het in de eerste plaats niet de geslachtelijke strevingen zijn - wat Freud vooropstelt - die onze zelfkennis storen, maar onze ijdelheid. Zoals gezegd, zag Freud in de diepte van de mens eros, seks, en thanatos, dodingsdrift, aan het werk. Onze ijdelheid houdt in dat we zo vol zijn van onszelf, dat we er niet toe komen onze vooropstellingen kritisch te onderzoeken. Het hoeft echt niet, want “we hebben toch gelijk”, zo menen we. Een mogelijke vooringenomenheid komt zo niet of nauwelijks aan het licht.

Deze dualiteit, het feit dat mensen in hun diepere ‘ik’ soms tegengesteld zijn aan hun ‘oppervlakkig ik’ vindt men ook elders terug, onder meer in S. Seligman, *Die Zauberkracht des Auges und das Berufen*⁵² (De magische kracht van het oog). Dit oerdegelijk werk stelt dat alle culturen, van de vroegste af, duidelijk geweten hebben dat iemand bewust en socio-cultureel zeer goed kan zijn, terwijl hij, onbewust, in “hart en nieren” het “kwade oog” in zich kan dragen. En het jammer genoeg ook uitstraalt. Wat inhoudt dat men zonder het te weten heel wat kwaad kan veroorzaken. Het mag, zoals al aangehaald, met dit alles duidelijk zijn dat religie in de eerste plaats een zaak van onze ziele diepten betreft, minder van ons bewuste ‘ik’. Het is niet zo dat men vanuit verstandelijke overwegingen vandaag ongelovig en morgen gelovig is, of omgekeerd. Neen, religie betreft niet alleen het verstand, ook de wil, het gemoed en vooral de on- en onderbewuste ziele diepten hebben er mee te maken. We komen er nog uitvoerig op terug.

Mantiek, als sleutel tot het on- en onderbewuste

Uit wat gezegd werd over het on- en onderbewuste lijkt ons innerlijk leven wel een kolkende wereld te zijn. Hierin willen zich verborgen invloeden en vergeten gebeurtenissen op één of andere manier doen gelden. Ze kunnen zo ons gedrag grondig mee sturen. En dit,

merkwaardig genoeg, meestal buiten ons bewuste weten om. Het vergt een moeizame en langdurige zelfreflectie, soms met deskundige hulp van buitenaf, om hierin enig inzicht en begrip te verwerven. Het vraagt heel wat aandacht om een vaste greep te krijgen op wat ons eventueel schaadt en om het ten goede te keren. Een deskundige hulp kan gezocht worden langs psychologische of dieptepsychologische weg. Of we kunnen nog een stap verder gaan, en het advies van een mantisch begaafd iemand inwinnen. Op al deze terreinen hopen we dan de nodige bekwaamheid en integriteit aan te treffen. De ervaring leert echter dat de werkelijkheid op dat gebied wel eens misleidend anders kan zijn (2.4.) en dat onze hoop wel eens meer bij een vrome wens blijft.

De term ‘mantië’ komt van het oud-Grieks ‘mantikè technè’, het vermogen om als ziener of zienster op te treden. Een oud-Griekse term die daarmee zeer verwant is, is ‘mnèmosunè’, verruimd bewustzijn. Zo ‘ziet’ men “al wat ooit was, nu is, en ooit zijn zal”. Men ziet in verleden, heden en toekomst. Niet enkel losse feiten, maar vooral verbanden tussen vele feiten. Men ‘ziet’ wat met een feit samenhangt, men ziet de keten oorzaak-en-gevolg. De term ‘mnèmosunè’ vertalen, zoals meestal geschiedt, door ‘geheugen’ is daarom grotendeels foutief. Homeros en Hesiodus, de oudste Griekse literatoren, beroepen zich op zulk een verruimd bewustzijn. Een andere oud-Griekse term daarmee verwant, is ‘theoria’, op iets ingaan zo dat men er de redenen van begrijpt. De paleopythagoreeërs, de Griekse filosofen die de denker Pythagoras voorafgingen, stelden met Plato, de ‘theoria’ in hun filosoferen centraal. Vertalen door onze huidige term ‘theorie’ is maar zeer gedeeltelijk juist. Een soldaat op wacht, een bespieder bijvoorbeeld, doet aan ‘theoria’. Dit houdt in dat hij iets, iemand of wat ook, blijft ‘volgen’ om grondig te weten of er gevaar is.

Als men zienerschap in de grondige zin wil leren kennen, en er de theorie wil van bereiken dan moet men wat men ‘ziet’, de verruimde vorm van bewustzijn (mnèmosunè) en de doorgrondende graad van waarnemen (theoria) in het oog houden. Zoniet verarmt men een rijk gegeven zo dat er slechts onzin overschiet.

Daaraan geloof ik niet!

Lichten we het bestaan van mantische begaafdheid toe met een tekst van een degelijke zienster die de blindheid van heel wat vertegenwoordigers der gevestigde wetenschappen aanklaagt. Ziehier, wat Eliane Gauthier, *Voyants*⁵³ (Zieners) zegt: “In het domein der mantiek lijken de meest verlichte en gecultiveerde geesten de evidentie te weigeren met als argument “daaraan geloof ik niet”. Sommige wetenschappers zouden er nooit aan denken om te midden van hun wetenschappelijke bezigheden de nauwkeurige en objectieve waarneming der feiten te verwaarlozen. En toch, met al wat ‘paranormaal’ is, spotten ze. Worden zij ermee geconfronteerd, dan verliezen zij alle nauwkeurigheid en veroordelen zij apriori (versta: axiomatisch en zonder enig onderzoek, vanuit een vooroordeel) iets waarmee zij helemaal niet vertrouwd zijn. Vertelt men hen dat bijvoorbeeld een twee jaar geleden voorspelde gebeurtenis zich voordeed, dan worden zij doof of hebben het met een stellige overtuigdheid over kwakzalverij. Indien de brandstapels nog bestonden, dan zouden zij diegenen die de gave bezitten, ertoe veroordelen. Wel zouden ze hierbij angstvallig ieder onderzoek naar het al of niet bestaan van deze gave vermijden.”

Eliane Gauthier bezat zonder het te weten de gave die toevallig bloot kwam en bekend: “ik geloofde er niet aan, maar uit nieuwsgierigheid liet ik het niet daarbij”.

Ze schrijft: “Is volgens Freud de droom de vorstelijke weg naar het onbewuste, dan kan zien(st)erschap op zijn wijze een weg zijn die toegang verschaft tot het onzichtbare en machtige gedeelte van onszelf. Dat gedeelte beheerst ons leven, vaak zonder dat wij het beseffen. In onze diepste ziel is er iemand die er meer van weet dan wijzelf. Is dat onze bewaarengel of is dat de demon waar de antieke Grieken het over hadden? In alle geval: men moet de vereiste stilte bewaren om die iemand te beluisteren”, zo beklemtoont Gauthier. In meditatieve technieken tracht de mens zijn denken tot rust te brengen. Om dan na te gaan welke gedachten, beelden of impressies spontaan in hem opkomen en wat ze hem willen verduidelijken. “Ons onbewuste wil ons met brokken en stukken boodschappen doorgeven en het drukt zich uit in beelden en symbolen” zo schrijft ze. Daarbij kan men de vele zinnestjes voegen die ons ‘innerlijk woord’ ons letterlijk ingeeft en waarop we al uitvoeriger ingingen bij het vermelden van de ABC-theorie. Herinneren we ons dat de letter A stond voor het gegeven, B voor onze vooropstellingen waarmee we het gegeven benaderen en C voor het uiteindelijke resultaat: het gegeven (A) zoals wij het zien (C) vanuit ons perspectief (B). Alle mensen, met een voldoende introspectie, ondervinden het en alle psychotherapie stelt het vast: indien zulke zinnestjes negatief zijn, kunnen ze veel onheil stichten. Men lette er op hoe die innerlijke zinnestjes soms uitgesproken worden: “Ik heb toch nooit geluk” of “Bij ons loopt altijd alles verkeerd”. Het zogenaamde “positieve denken” wil juist positief geformuleerde zinnestjes in de diepten van de psyché doen doordringen. Zo bijvoorbeeld: “Het gaat mij in elk opzicht elke dag steeds beter”. Dat een dergelijke bewustwording nodig is, ondervinden echte zieners en ziensters dagelijks. Zo kunnen vele tekens, symbolen en taferelen die naar boven komen, met elkaar in verband gebracht worden tot een zinvol geheel.

Gauthier stelt dat degene die ‘ziet’, niets anders doet dan degene die raadpleegt, meedelen wat deze laatste eigenlijk zelf weet, maar zonder er zich bewust van te zijn dat hij of zij het weet. Zij denkt dat in ons allen een verborgen plek aanwezig is waarbinnen “al wat ooit was, nu is, en ooit zal zijn”, tegelijk duidelijk kan worden voor wie tot die plek toegang heeft, namelijk de mantisch begaafde.

De begaafde bezit volgens haar het vermogen de objectieve toedracht te bereiken door bij de raadplegende - telepathisch - de bewuste beweegredenen en de on- of onderbewuste drijfveren te vatten. Deze verschillen dikwijls van wat die raadplegende meent te weten op grond van wat hij of zij oppervlakkig evident vindt. Zo toont zich het on- en onderbewuste van

de cliënt telepathisch aan de ziener of zienster, die dat vat, begrijpt en eventueel ook verwoordt. Het kan gebeuren dat de mantisch begaafde niet onmiddellijk klaar ziet in een situatie en daarom de cliënt verzoekt om zich in gedachte het probleem opnieuw voor te stellen. Roept deze dan opnieuw de beelden op, dan lijkt het of de mantisch begaafde dit niet alleen mee ziet, maar hierbij zelfs meer waarneemt en aanvoelt dan de cliënt zelf.

Gauthier stelt vast dat zulk een helder waarnemen, direct en zonder enig materieel voorwerp kan geschieden. Meestal echter is een infrastructuur - in het Frans “un support” - nodig om tot de gewijzigde bewustzijnsstoestand te geraken. In die toestand komt de ziener of zienster in contact met het onbewuste van diegene die een raadpleging vraagt. Men kiest de onderbouw die men voor zichzelf het meest aangewezen vindt. Dit heeft geen enkele invloed op de aard van wat de ziende waarneemt. Het kunnen kaarten zijn, koffiedik of cijfers zoals de numerologen ze aanwenden, of het ruisen der bladeren of wat ook. Wellicht is de term ‘katalysator’ nog de beste om de juiste rol voor de onderbouw te typeren. De katalysator helpt om de gedachten geconcentreerd te houden en zet het mantische zien in gang.

Onze demon of bewaarengel?

In het hoofdstuk over helderziendheid (2.2.4) brachten we de term “religieus zienerschap” ter sprake. Dit houdt in dat ernstig zienerschap met de Bijbelse God in verband wordt gebracht. “In onze diepe ziel is er iemand die er meer van weet dan wijzelf. Is dat onze bewaarengel of is dat de daimon waarover antieke Grieken het hadden?” zo vraagt Gauthier zich af. In een zo ernstige aangelegenheid als het mantisch raad geven aan een medemens, is het noodzakelijk om op een juiste wijze geïnspireerd te worden. Men kan zich met Gauthier de vraag stellen of de beste raad te vinden is bij de demonen in “de kolkende wereld waarin zoveel verborgen factoren en vergeten gebeurtenissen zich op één of andere manier willen laten gelden” of bij onze ‘bewaarengel’.

Om hierin niet misleid te worden kan men een beroep doen op een Bijbelse vorm van mantiek. Dit houdt in dat men als ziener of zienster, tijdens het mantisch waarnemen, bijna voortdurend via gebed de leiding van de H. Drie-eenheid vraagt om niet misleid te worden. Men wil de juiste stem, de juiste ingeving en de juiste beelden doorkrijgen, en niet die van één of andere demonisch wezen. Dat dit geen ijdele gedachte is, leerde ons reeds de geschiedenis van de leugengeest (2.4). en zal verder in deze tekst nog overduidelijk blijken.

Net zoals Mlaker het pendelen in een religieus kader situeert, zo geldt dat uiteraard voor het hele domein van zienerschap en mantiek in het algemeen.

Verwijzen we bijvoorbeeld naar de Bijbel, *Daniël 2: 20/23*. Daniël leeft als profeet en ziener te midden van niet-Bijbelse zieners, waarzeggers, tovenaars en magiërs die onder leiding van niet-Bijbelse goden en godinnen werken. Geconfronteerd met een uiterst zwaar probleem, de duiding van de droom van de koning, richt Daniël zich tot God en bidt: “Gij onthult mysterieuze dingen en weet wat zich in de duisternis afspeelt. Bij U is het licht te vinden”. Daniël vraagt inzicht om de droom (het gegeven) juist te duiden (het gevraagde) zo dat men tot een juist inzicht (de oplossing) komt. Mantiek, op een Bijbelse, ernstige en gewetensvolle wijze beoefend, wil de medemens helpen zich zijn toekomst op een positieve wijze voor te stellen en te verwezenlijken, en dit zoals de H. Drie-eenheid ze voorziet.

Het mag ondertussen verbazen dat we al een band suggereren tussen enerzijds de ingevingen die “van onszelf zijn” en zich in onze individuele on- en onderbewuste ziele diepten laten kennen en anderzijds wat “niet van ons is” en ons eventueel door ‘demonen’, of door “niet-Bijbelse goden en godinnen” wordt ingegeven. In een dynamistisch opgevatte religie waar fijnstoffelijke energieën en informatie op een on- en onderbewuste wijze hun weg vinden is de

strikte scheiding tussen wat strikt privé is en wat dat niet is, niet steeds duidelijk af te bakenen. We worden on- en onderbewust door anderen beïnvloed. Dat was al duidelijk in het hoofdstuk over het dynamisme en zal nog blijken wanneer we het over de suggestie zullen hebben. We komen op dergelijke ingevingen en inspiraties ook nog uitvoerig terug, onder meer wanneer we ingaan op het gelijke dat het gelijke zoekt en op de zogenaamde “harmonie der tegengestelden” in hoofdstuk 11.

Besluiten we dat heel wat aanwijzingen het bestaan die de werking van het on- en onderbewuste bevestigen. En dit niet alleen in de dieptepsychologie, maar evenzeer in spontane versprekingen of de studie der stambomen. Bij dit laatste wijst alles op de werking van zoiets als een “familie-onbewuste”, waarbij volgens sommigen de voorouders naast hun rol in het verleden, ook in het heden nog actief op hun nageslacht blijven inwerken. Het placebo-effect en het posthypnotisch bevel tonen verder duidelijk aan dat de mens niet steeds de ware redenen van zijn gedrag kent en zich eerder zelden bewust is van de invloeden die hij ondergaat. Een hele stap verder is het aannemen van de werking der subliminale boodschappen of van mogelijke verbanden tussen vorige levens en het huidige. Ook het feit dat niet-westerse culturen meer geholpen zijn met hun traditionele geneeswijzen dan met westerse psychiatrie, wijst op de niet te onderschatten invloed die de mens ondergaat vanuit zijn ziele diepten en zijn cultuur. Het in de westerse cultuur zo hoog aangeslagen bewustzijn staat wellicht niet zo stevig op zijn voetstuk als menig nominalist zou wensen. Voor velen zou de invloed van het on- en onderbewuste uiteindelijk wel eens van groter belang kunnen zijn dan die van het bewuste. Dat toonde ons de kritiek van Jezus op het al te ijdele gedrag der farizeeërs. Ook de mantiek wees daarop. Met betrekking tot ons thema, religie, zal het bestaan van onze verborgen ‘ziele diepten’ en de inspirerende invloeden die onze ziel ten goed of ten kwade ondergaat, nog uitvoerig ter sprake komen.

2.6. Evolutie

Verregaande autonomie

In het hoofdstuk over de “homo religiosus” werd het koppel “geest / vlees” vermeld (1.4.1.), verwant aan het koppel “heilig / profaan”. Hierbij staat de term ‘geest’ voor “goddelijke levenskracht” en ‘vlees’ voor een leven dat daarvan verstoken is. De mens ziet zich hierbij telkens opnieuw voor keuzes geplaatst. Zaait hij in het vlees of zaait hij in de geest? Zijn oogst zal die keuzes steeds weerspiegelen. Zijn evolutie kan eerder rechtlijnig zijn, of in hoofdzaak gekenmerkt zijn door een vallen en opstaan. God heeft aan de mens inderdaad een verregaande autonomie gegeven.

Wie de feitelijke evolutie van de mensheid beschouwt, ziet dat bijvoorbeeld geweld hieraan helemaal niet vreemd is. De profeet Jesaja verwoordde het in zijn tijd al (*Jes. 24: 1/6*): “De aarde is ontwijd onder de voeten van haar bewoners, want zij hebben de wetten (opm.: de tien geboden, zie 1.4.1) overtreden”. Overschrijdt de mens bepaalde grenzen en keert hij zich van God af, dan zegt God (in *Gen. 6:3*) dat Hij Zijn levenskracht niet langer in een zondige mens investeert.

Profane én sacrale geschiedenis

O. Willmann (1839/1920), *Geschichte des Idealismus*⁵⁴, (Geschiedenis van de idee) schetst het wezen van het christendom. Hij vermeldt de grote momenten van de ‘gewijde geschiedenis’ zoals men dat vroeger noemde. Er is gewijde geschiedenis die de komst van Jezus voorafgaat en deze voorbereidt, er is de intrede van het ‘heil’ in de tijd met het openbare leven van Jezus, en er is het zich doorzetten van datzelfde ‘heil’ in de boventijdelijke sfeer”. Daarnaast is er ook een ‘historische’, een zich in de tijd afspelende, aardse of seculaire zijde.

Heilsgeschiedenis is allereerst opvoedingsgeschiedenis. God voedt op met het oog op de toekomst. Dan is het echter duidelijk dat er buiten de profane geschiedenis die we allen kennen, ook een sacrale of gewijde geschiedenis is. Twee vormen van geschiedenis en dus ook van evolutie lopen in elkaar verstrengd: een zichtbare en een onzichtbare. Beide hebben raakpunten. Zo wanneer Jahweh in concrete historische situaties doorheen zijn profeten het woord tot het volk richt. “Zo spreekt Jahweh” luidt dan de toelichting. Zo maakt Jahweh geschiedenis en leidt Hij ze. Zo ontstaat heilsgeschiedenis in een zeer strikte zin. Jahweh schept de hele werkelijkheid, ook de mens, en geeft hem een verregaande autonomie. Door verkeerde keuzes verwijderd de mens zich van God en van Zijn levenskracht, waarop God een helper stuurt: Zijn zoon Jezus, geboren uit de maagd Maria. De Bijbel verhaalt dat Jezus heeft geleden, gekruisigd en begraven werd. Onmiddellijk daarna is Hij “nedergedaald ter helle” en is Hij na drie dagen verrezen. Later is Hij ten hemel opgestegen. Nadien zendt God op Pinksteren de H. Geest. Ten slotte zal Jezus in heerlijkheid terugkeren op het einde der tijden om de wereld te oordelen. Ziedaar de grote raakpunten van de gewijde geschiedenis met de profane.

Terwijl een mens de profane evolutie doorleeft en gewoon zijn leven leidt, evolueert hij tegelijk ook op een sacrale wijze. Deze kan opbouwend zijn of afbrekend, afhankelijk van de ethische kwaliteiten die hij in het leven realiseert of verwaarloost. We hebben wel zicht op onze profane levenswijze, maar nauwelijks of niet op onze sacrale evolutie. Het is daarom zo merkwaardig dat mantisch begaafden wel een zicht hebben op het sacrale niveau van hun cliënt. Het lijkt wel een contradictie, maar zo beschouwd kennen zij ons beter dan dat wij onszelf kennen.

Over de werkelijkheid van de hierboven vermelde “nederdaling ter helle” zullen we het nog uitvoerig hebben in het hoofdstuk dat handelt over religieuze tussenpersonen en sjamanen (6.3.).

Deze universele of planetaire geschiedenis wordt in haar grondlijnen, in St. - Augustinus' werk *De civitate Dei* (De godsstaat) uiteengezet.

Een individuele sacrale geschiedenis

De mens maakt profane én een sacrale geschiedenis. Zijn diepere ziel is ook aan evolutie onderhevig. Meestal is dat voor Jan modaal zo goed als verborgen. Maar soms kunnen er zich in het leven van iemand ‘sacrale ervaringen’ voordoen. Dikwijls worden deze niet als dusdanig herkend of wordt het belang ervan slechts na een heel rijpingsproces begrepen. Voor anderen zijn zulke ervaringen zo indrukwekkend, zo overweldigend en ingrijpend dat ze als de hoogtepunten van het leven worden beschouwd en zelfs het hele verdere leven richten en sturen.

De Bijbel (Mk. 8:36/37) wijst eveneens op het uitzonderlijke belang van zo een contact met dit ‘verhevene’, met alles wat dit leven overstijgt: “Wat baat het de mens, indien hij de gehele wereld wint, maar tegelijk schade lijdt aan zijn ziel? Of: wat zal de mens in ruil geven voor zijn ziel?” Jezus benadrukt het: er is geen equivalent voor de ziel, zij kan met niets geruild worden. Dit streven naar het hogere is voor de religieuze mens blijkbaar zo belangrijk dat er niets in deze wereld is dat daartegen opweegt. De voortdurende gerichtheid hierop, het besef dat dit hogere het lagere doorstroomt en overstemt, maakt dat moeilijkheden in een heel ander en ruimer perspectief worden gezien en doorleefd.

Ook voor St. - Augustinus, de grote kerkleraar van de patristiek, is alle geschiedenis ook ergens gewijde of sacrale geschiedenis. Hij gaat zelfs verder en zegt dat het menselijke doen en laten zo goed als zinloos is, indien het zich niet in de gewijde geschiedenis inschakelt. Zijn uitspraak stemt toch tot denken.

Over dit thema evolutie, zowel individueel als collectief, kan nog zoveel meer gezegd worden. We beperken ons hier tot enkele inleidende begrippen maar komen er in hoofdstuk 5 nog uitgebreid op terug.

De religieuze mens ‘sublimeert’.

William James (1842/1910), *The varieties of religious experience*⁵⁵ (Varianten van religieuze beleving), gaat in dit alles nog verder en heeft het ondanks de vele moeilijkheden en zorgen die het leven in zich draagt, van een geluksgevoel dat dit alles overstijgt. Het heeft rechtsreeks te maken met een religieus besef. Hij spitst het toe op het christendom, maar het geldt zeker ook voor een aantal andere religies. Hij zegt het zo: “Voor religie is het dienen van “het hoogste” (het verhevene, het heilige, het goddelijke) nooit een juk. Doffe onderwerping heeft religie ver achter zich gelaten. Een bereidwilligheid, die elke schakering tussen blijde sereniteit en geestdriftige vreugde kan aannemen, komt ervoor in de plaats. Terwijl de louter redelijke aansporing, typisch voor bijvoorbeeld het stoïcisme, een inspanning van de wil vergt, is het christelijk gedrag het resultaat van de bezieling door een hoger gearde emotie (de zin voor het dienen van het verhevene) die zonder wilsinspanning aanwezig is”.

James bedoelt de hoogmoedig - stugge stoïsche wilsinspanning natuurlijk. Dit “gelukkig zijn in het absolute en het eeuwige” vinden wij nergens tenzij in religie. Deze vorm van ‘geluk’ aanvaardt uiterlijk het kwaad als een vorm van offer, maar innerlijk weet het dat het kwaad voorgoed overwonnen is. Het is voor James alsof de religieuze mens diep in zijn binnenste een andere en verheven wereld van zeer nabij ervaart. Bijna voortdurend voelt en weet de Bijbelse gelovige dat de ellende van deze wereld niet en nooit het laatste woord zal hebben. Het staat voor hem vast: aan teleurstellingen ontsnapt men niet, ook de atheïst niet, maar de echt religieuze mens ‘sublimeert’ ze door zijn contact met het verhevene.

Het on- en onderbewuste: samengevat

De verregaande autonomie die de mens heeft, maakt dat hij in het leven voortdurend voor keuzes geplaatst wordt. De feitelijke geschiedenis leert ons dat er niet steeds ethisch juist gekozen wordt. Dit heeft zo zijn gevolgen. Een foute keuze kan de mens in deze wereld eventueel een voordeel opleveren, maar zijn sacraal statuut zal er onder lijden, zodat hij in zijn evolutie veeleer een stap achteruit gaat. Religieus gezien is de mens inderdaad een inwoner van twee werelden: deze wereld en de wereld “aan de andere zijde”. Religies stellen dat die andere zijde heel wat belangrijker is dan deze wereld. Maar die andere werkelijkheid blijft voor Jan modaal veeleer verborgen. De religieuze mens ziet zijn hele leven als een evolueren naar het hogere. Hij is zich sterk bewust van het tijdelijke en voorbijgaande karakter van de gebeurtenissen aan deze zijde en voelt zich gesterkt in zijn geloof. Hij is er vast van overtuigd dat de ellenden van deze wereld niet het laatste woord hebben.

2.7. Het heilige en wat eruit volgt: samengevat

Dit hele hoofdstuk behandelde het heilige als grond van alle bestaan. De religieuze mens begrijpen, veronderstelt een inlevende houding en vooropstellingen die het sacrale niet a-priori ontkennen. De religieuze gegevens moeten inderdaad tot hun recht kunnen komen. Dit leidt ons tot religieuze helderziendheid en mantiek. Zulk een wichelend ingaan op de gegevens kan onze ogen openen voor de soms kolkende wereld van de eigen ziele diepten en de on- en onderbewuste neigingen: onze “engelen en demonen”. De Bijbels geïnspireerde ziener of zienster die hierin onthulling, ‘apocalyps’ en orde wil brengen, zal zich via een bijna ononderbroken gebed tot de H. Drie-eenheid trachten te beveiligen en zich van een juiste duiding willen verzekeren. Dergelijke mediale figuren kunnen zo als wegwijzer en begeleider de mens bijstaan in zijn geestelijke groei. De mens heeft inderdaad zowel een profane als een sacrale geschiedenis, en hij maakt ze ook. Met de juiste keuzes leeft hij dan helemaal niet vrijblijvend en doelloos, maar kent zo een evolutie ten goede. Hij leeft wel in deze wereld, maar weet zich voortduren en nauw verbonden met het sacrale.

- ¹ Nansen F., *Onder de Eskimo's*, Amsterdam, Scheltens en Giltay, 1915, 42.
- ² Dilthey W., *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, Berlin, Duncker & Humblot, 1883.
- ³ Soloviev V., *la justification du bien (essai de phil. mor.)*, Moscou, 1898-1; Paris, 1939, 72.
- ⁴ Welter G., *Les croyances primitives et leurs survivances*, Paris, 1960, 85.
- ⁵ Bellotti F., *Congo prodigieux*, Paris, Arthaud Edition, 1956, 81.
- ⁶ Ziëliniski TH., *La religion de la Grèce antique*, Warschau, 1926.
- ⁷ Tempels P., *Bantoe - filosofie*, De Sikkel, Antwerpen, 1946, 10.
- ⁸ Freuchen P., *Mijn leven onder de Eskimo's*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1967, 127.
- ⁹ Duchaussois P., *In de ijsvelden van den poolcirkel*. Leuven, De Vlaamsche Drukkerij, 1927, 335.
- ¹⁰ Kluin H., *Het geestesleven der natuurvölker*, 's Gravenhage, Algemene boekhandel, 1923, 155.
- ¹¹ Schmidt W., *Travaux faits et travaux à faire*, in *Settimana Internazionale di Etnologia Religiosa, IVa Sessione*, Paris, 1926, 28.
- ¹² Ellis A. / Sagarin E., *Nymphomania, A Study of the Oversexed Woman*; New York, Gilbert Press, 1964.
- ¹³ Kübler-Ross E., *Lessen voor levenden (Gesprekken met stervenden)*, Bilthoven, 1970, 48/140.
- ¹⁴ Peirce Ch., *The Fixation of Belief*. In 'Popular Science Monthly' 12, 1877.
- ¹⁵ Alain Ch., *L'effet lunaire*, in: *Psychologies (Paris) 77 (1990: juin): 50/53*.
- ¹⁶ Kobilinski - Ellis L., *Die Macht des Weinens und des Lachens (Zur Seelengeschichte Nikolaus Gogols)*.
- ¹⁷ Adorno Th., *The Authoritarian Personality*, New York, 1950.
- ¹⁸ Servan-Schreiber D., *Guérir le stress, l'anxiété et la dépression sans médicaments ni psycho-analyse*, Paris, 2003, 110, 130.
- ¹⁹ Hayden T., *L'enfant qui ne parlait pas*, Paris, Edition pocket n° 2743. 1995 (// *Ghost Girl*. London, Macmillan, 1991, 116).
- ²⁰ Cellura D., *Les cultes de l'enfer*, Spengler, 1993.
- ²¹ Mead M., *The coming of age in Samoa*, New York, A Mentor Book, 1927.
- ²² Freeman D., *Margaret Mead and Samoa (The Making and the Unmaking of an Anthropological Myth)*. Harvard University Press, 1983.
- ²³ Sterley J., *Kumo, Hexer und hexen in Neu - Guinea*, München, 1987, 183.
- ²⁴ James W., *The varieties of religious experience (a study in human nature)*, New York, Longmans, 1903 (// *Variënten van religieuze beleving*, Zeist, De Haan, 1963).
- ²⁵ Van der Zeeuw G., *Helderziendheid in Ruimte en tijd*, Den Haag, s.d., 271.
- ²⁶ Heindel M., *De cosmogonie der roze kruisers*, heruitgave, Aubenas (Fr.), 1980, 59.
- ²⁷ d'Ignis Bernard., *Traité pratique du désenvoûtement et du contre-envoûtement*, Rennes, Editions rouge et vert, 2002, 9.
- ²⁸ Chandu J.F., *Praktisch pendelboekje*, Deventer, Ankh-Hermes, 1995⁻⁸.
- ²⁹ Mlaker R., *Geistiges pendeln*, Freiburg, Hermann Bauer, 1959⁻², 69.
- ³⁰ Weigl G., *Die entschleierte Aura*, Eching (DL), Aquamarin, 1986⁻², 13.
- ³¹ De Groot A., *Elementair begrip van de psychologie*, Haarlem, De Erven, 1971, 35.
- ³² Freud S., *Inleiding tot de psychoanalyse*, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1958, 15.
- ³³ Grant J., *Meer dan één leven*, Deventer, Ankh-Hermes, 1973, 32. (// *Many lifetimes*, Victor Gollancz Ltd., London, 1968).
- ³⁴ de Vries G.J., *Plato's beeld van de mens* in *Tijdschr. v. Fil* 15 (1953) 3, 432.
- ³⁵ Schiltz Hugo, *Mijn dagboek*, in *Knack*, 13 06 2009, 50.
- ³⁶ Szondi L., *Schicksalsanalyse*, Basel, Benno Schwabe & Co, 1944.
- ³⁷ Van Eersel P., *J'ai mal à mes ancêtres, (la psychogénéalogie aujourd'hui)*, Paris, Albin Michal, 2002.
- ³⁸ Herbert J., *La religion d'Okinawa*, Paris, Dervy livres, 1980, 59.
- ³⁹ Braatoy T., *Uit de praktijk van een psychiater*, Utrecht, Bijleveld, 1939.
- ⁴⁰ Coué E., *Zelfbeheersing door bewuste autosuggestie*, Amsterdam, Gnosis, 1931.
- ⁴¹ Blakeslee S., *Guérir grâce aux Placebos*, in: *Le Temps (Genève) 16.02.99*, 40.
- ⁴² *The Power of Placebo*, Britse documentaire (BBC 2, 2014, 60 min), uitgezonden op NOS, 2 op zondag 29 november 2015 om 19:15 (Horizon) over medicijnen zonder actieve bestanddelen die toch lijken te werken.
- ⁴³ Heindel M., *De cosmogonie der roze kruisers*, heruitgave, Aubenas (Fr.), 1980, 55.
- ⁴⁴ Cohen, *Psychologie als Science Fiction*, Meppel, Boom, 1971, 31.
- ⁴⁵ Grant J., *Meer dan één leven*, Deventer, Ankh-Hermes, 1973, 8, 66. (// *Many lifetimes*, Victor Gollancz Ltd., London, 1968).
- ⁴⁶ Régimbal J., *Le rock 'n roll, (viol de la conscience par les messages subliminaux)* Sherbrooke, Québec, Editions croisade Daniel Châtelain, 1983.
- ⁴⁷ Bron: Wikipedia: 'subliminal message' 2011.
- ⁴⁸ Shaygan D., *Le regard mutilé, Pays traditionnels face à la modernité*, Paris, 1989.
- ⁴⁹ Liechti Thérèse (Pully, VD), *Qu'est-ce que la maladie mentale?*, in: *Le Temps (Genève)*, 29.10.01, 20.

-
- ⁵⁰ Nathan T., *Le sperme du diable, éléments d'ethnopsychothérapie*, Puf, 1988, 13.
- ⁵¹ Diel P., *Psychologie, psychanalyse et médecine*, Paris, Payot, 1987.
- ⁵² Seligman S., *Die Zauberkraft des Auges und das Berufen*, Den Haag, Couvreur, 1960.
- ⁵³ Gauthier E., *Voyants (Mode d'emploi)*, Paris, Pygmalion, 1999, 18, 71, 109.
- ⁵⁴ Willmann O., *Geschichte des Idealismus*, 3 Bde, Braunschweig, 1907-2, II, 9.
- ⁵⁵ James W., *The varieties of religious experience (a study in human nature)*, New York, Longmans, 1903 (// *Variante van religieuze beleving*, Zeist, De Haan, 1963).

Personenregister

- Abraham*, 6
Alain Ch., 12
Augustinus, 14, 36
Bellotti F., 6
Blakeslee S., 27
Boas F., 4, 16
Boucher J., 19
Braatoy T., 26
Cellura, 16
Chandu J.F., 19
Christus Jezus, 8, 18, 19, 20, 30, 31, 35, 36
Cohen, 28
Comte A., 9
Copernicus N., 12
Coué E., 26, 27
De Groot A., 22
De Veuster J., 8
de Vries G.J., 24
Diel P., 31
d'Ignis B., 19
Dilthey W., 4
Dostojewski F., 25
Drie-eenheid, 30, 34, 37
Duchaussois P., 8
Eliade M., 22
Ellis A., 10, 11, 18
Fortune D., 24
Freeman D., 16, 17
Freuchen P., 7
Freud S., 9, 22, 24, 25, 26, 27, 31, 33
Galileï G., 12
Gauthier E., 33, 34
God, 6, 7, 8, 18, 19, 20, 21, 30, 31, 34, 35, 36
Gogol N., 12
Grant J., 23, 29
Harrington A., 27
Hayden T., 15, 16
Hegel G.F., 9
Heindel M., 19, 28
Herbert J., 25
Hesiodus, 32
Homeros, 6, 32
Isaak, 6
Jahweh, 3, 6, 18, 20, 21, 36
James W., 17, 22, 37
Jesaia, 35
Kluin H., 8
Kruyt, 8
Kübler-Ross E., 11
Leuba, 9
Liechti, T., 30
Marx K., 9
Mead M., 16, 17
Mikeas, 19, 20
Mlaker R., 19, 34
Mozes, 3, 18
Nansen N., 4
Nkafu M., 7
Parmenides van Elea, 14
Paulus, 20, 21
Peirce Ch., 12, 13, 14, 18
Pius XI, 8
Plato, 13, 24, 25, 32
Pythagoras, 32
Ratti A., 8
Régimbal J., 29
Sagarin E., 10, 11
Satan, 6, 8, 15, 29, 31
Schiltz H., 24
Schmidt W., 8
Schopenhauer A., 4
Seligman S., 32
Semmelweis Ph., 14, 15, 18
Servan-Schreiber D., 14, 15
Shaygan D., 30
Socrates, 18, 22
Soloviev V., 4
Spir A., 22
Stalin J., 4
Sterley J., 17, 18, 21
Szondi L., 25
Tempels P., 7, 9
Van der Zeeuw G., 19
Van Eersel P., 25
Weigl G., 19
Welter G., 6
Willmann O., 35
Wright M., 27
Ziëlinisky T., 6, 9

Spaanse termen

La clarividencia es la supuesta capacidad de percibir y describir sucesos con una profunda comprensión y agudeza mental. Esto permitiría analizar, deducir e inferir cosas del entorno y de otras personas, además de predecir su comportamiento. Esta definición se encuentra muy unida al concepto de percepción extrasensorial propuesto por la parapsicología. En esta categoría se encontrarían varios fenómenos relacionados con la mente y que a falta de una explicación científica decantaron de forma natural hacia una comprensión esotérica del término.

Helderziendheid is het vermeende vermogen om gebeurtenissen waar te nemen en te beschrijven met diep inzicht en mentale scherpte. Dit zou het mogelijk maken dingen uit de omgeving en van andere mensen te analyseren, af te leiden en af te leiden, en hun gedrag te voorspellen. Deze definitie is nauw verbonden met het begrip buitenzintuiglijke waarneming dat door de parapsychologie wordt voorgesteld. Deze categorie omvat verschillende verschijnselen die verband houden met de geest en die, bij gebrek aan een wetenschappelijke verklaring, op natuurlijke wijze hebben geleid tot een esoterisch begrip van de term.

Dado que la definición de clarividencia ha sufrido profundas transformaciones a través de la historia y la mayoría de ellas se encuentran conectadas a la época anterior al florecimiento de la psicología científica, es normal que el concepto se encuentre unido a hipótesis no demostradas. Así, la clarividencia o capacidad de ver con claridad se ha relacionado de manera popular con el concepto de médium y con la doctrina del espiritismo, propuesta por Allan Kardec. Sin embargo, es importante destacar que todas estas correlaciones fueron hechas de forma paralela, en una época en donde la psicología iniciaba también los estudios de la mente y la comprensión del comportamiento humano.

Aangezien de definitie van helderziendheid in de loop van de geschiedenis ingrijpende veranderingen heeft ondergaan en de meeste daarvan verband houden met het tijdperk vóór de bloei van de wetenschappelijke psychologie, is het normaal dat het begrip in verband wordt gebracht met onbewezen hypothesen. Zo werd helderziendheid of het vermogen om helder te zien in de volksmond geassocieerd met het begrip mediumschap en met de leer van het spiritualisme, voorgesteld door Allan Kardec. Het is echter belangrijk op te merken dat al deze correlaties gelijktijdig werden gelegd, in een tijd waarin ook de psychologie begon met het bestuderen van de geest en het begrijpen van menselijk gedrag.

Desde la perspectiva de la parapsicología, los actos de clarividencia declarados contradicen abiertamente a las leyes físicas. Esto reviste una dificultad inherente en su comprobación, ya que las bases de su planteamiento radican en supuestos e hipótesis que hasta ahora nadie ha podido constatar.

Vanuit het perspectief van de parapsychologie zijn beweerde daden van helderziendheid openlijk in tegenspraak met natuurkundige wetten. Dit is van nature moeilijk te verifiëren, aangezien de basis van hun aanpak gebaseerd is op veronderstellingen en hypothesen die nog niemand heeft kunnen verifiëren.

Esta percepción afinada o clarividencia se caracterizaría por captar fenómenos que quedan fuera del alcance de los cinco sentidos. Cualidad que permitiría predecir hechos futuros ocurridos en el mismo sitio en donde se encuentra el clarividente o en otros lugares geográficos alejados de su presencia.

Deze fijnafgestemde waarneming of helderziendheid zou worden gekenmerkt door het vermogen om verschijnselen waar te nemen die buiten het bereik van de vijf zintuigen liggen. Deze eigenschap zou het mogelijk maken toekomstige gebeurtenissen te voorspellen die zich voordoen op dezelfde plaats waar de helderziende zich bevindt of op andere geografische plaatsen ver van zijn of haar aanwezigheid.

Es importante destacar el valor antropológico del término y que no solo se remite a la propuesta de la parapsicología, sino que tendría raíces culturales en los conceptos griegos de oráculo y pitonisa. La función del clarividente también podría relacionarse con la del chamán. Siendo así, el clarividente, una figura social habitual en distintas épocas y culturas, cuya labor es la de dar consejos y asesorar a otras personas.

Het is van belang de antropologische waarde van de term te benadrukken, die niet alleen verwijst naar de parapsychologie, maar ook culturele wortels heeft in de Griekse begrippen orakel en pythoness. De functie van de helderziende zou ook in verband kunnen worden gebracht met die van de sjamaan. De helderziende is dus een veel voorkomende sociale figuur in verschillende tijden en culturen, wiens taak het is andere mensen raad en advies te geven.

Los intentos de comunicarse con los muertos o espíritus, se han documentado desde la historia temprana, habitualmente a través de mitos religiosos o paganos. Esta hipotética capacidad se ha relacionado, en muchos casos, con la clarividencia. La historia de la Bruja de Endor habla de alguien que levantó el espíritu del profeta fallecido Samuel para permitir que el rey hebreo Saúl cuestione a su antiguo mentor sobre una próxima batalla, como se relata en los Libros de Samuel en Judío.

Pogingen om met de doden of geesten te communiceren zijn al sinds het begin van de geschiedenis gedocumenteerd, meestal via religieuze of heidense mythen. Dit hypothetische vermogen is in veel gevallen in verband gebracht met helderziendheid. Het verhaal van de Heks van Endor vertelt over iemand die de geest van de overleden profeet Samuel opwekte om de Hebreeuwse koning Saul in staat te stellen zijn vroegere mentor te ondervragen over een komende veldslag, zoals verhaald wordt in de Joodse Boeken van Samuel.

El concepto de médium se hizo bastante popular en los Estados Unidos del siglo XIX y en Reino Unido después del surgimiento del espiritismo como movimiento religioso. Se dice que el espiritismo moderno data de prácticas y conferencias de las hermanas Fox en el estado Nueva York en 1848. Los médiums en trance Pascual Beverly Randolph y Emma Hardinge Britten estaban entre los conferencistas y autores más célebres sobre el tema a mediados del siglo XIX.

Het begrip mediumschap werd vrij populair in de 19e eeuw in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk na de opkomst van het spiritisme als religieuze stroming. Het moderne spiritisme zou teruggaan op praktijken en lezingen van de zusters Fox in de staat New York in 1848. De trance-media Paschal Beverly Randolph en Emma Hardinge Britten behoorden tot de meest gevierde sprekers en auteurs over dit onderwerp in het midden van de 19e eeuw.

Allan Kardec acuñó el término Espiritismo alrededor de 1860. 2 Kardec afirmó que las conversaciones con espíritus por médiums seleccionados fueron la base de su "El libro de los espíritus" y más tarde, su colección de cinco libros, "Codificación de los espíritus".

Allan Kardec bedacht de term Spiritualisme rond 1860. 2 Kardec beweerde dat gesprekken met geesten door geselecteerde mediums de basis vormden voor zijn "Het Boek der Geesten" en later, zijn vijf boeken tellende verzameling, "Codificatie van Geesten".

Un clarividente es aquella persona que ha desarrollado la videncia, clarividencia o adivinación de hechos pasados o futuros. Otro nombre habitual con el que se relaciona a un clarividente es el de vidente. Las personas que desarrollan las capacidades de clarividencia pueden utilizar, aunque no siempre como requisito indispensable, herramientas complementarias como cartas de tarot, oráculos, bolas de cristal o variados artefactos que, supuestamente, actuarían como canales que les permitirían expresar su capacidad innata.

Een helderziende is een persoon die helderziendheid, helderheid of waarzeggerij over gebeurtenissen in het verleden of de toekomst heeft ontwikkeld. Een andere gebruikelijke naam voor een helderziende is helderziende. Mensen die helderziende gaven ontwikkelen kunnen, hoewel niet altijd als voorwaarde, aanvullende hulpmiddelen gebruiken, zoals tarotkaarten, orakels, kristallen ballen of diverse artefacten die zogenaamd fungeren als kanalen die hen in staat stellen hun aangeboren vermogen tot uitdrukking te brengen.

Es importante señalar que los conceptos de clarividente y vidente suelen presentarse, en algunos casos, como distintos. A veces, señalando que uno de ellos tiene capacidades superiores al otro. Sin embargo, estas discusiones no tienen base racional ni empírica, considerando que ambos conceptos refieren de manera general y popular a personas que pueden ver más allá de lo aparente. También a personas que pueden prever situaciones de futuro y que también pueden intuir aspectos del pasado de una persona, sin necesidad de conocerla previamente.

Het is belangrijk op te merken dat de begrippen helderziende en helderziende soms als onderscheiden worden voorgesteld. Soms door erop te wijzen dat de een betere capaciteiten heeft dan de ander. Deze discussies hebben echter geen rationele of empirische basis, aangezien beide begrippen op een algemene en populaire manier verwijzen naar mensen die verder kunnen zien dan het schijnbare. Zij verwijzen ook naar mensen die toekomstige situaties kunnen voorzien en die ook aspecten van iemands verleden kunnen intuïtiveren, zonder dat zij hem of haar van tevoren hoeven te kennen.

Otra definición muy unida al concepto de clarividente es la de oráculo, aunque este concepto tiene una connotación histórica más clara, relacionada con los conceptos de adivinación y profecía en la antigua Grecia. En este caso, la función del oráculo es la de transmitir el mensaje de los dioses a personas que requieren de dicha información. El mensaje recibido podía o no tener características predictivas. En la mayoría de los casos, los mensajes del oráculo eran inconexos y necesitaban ser interpretados para su correcta aplicación.

Een andere definitie die nauw verbonden is met het begrip helderziende is dat van orakel, hoewel dit begrip een duidelijker historische connotatie heeft, die verband houdt met de begrippen waarzeggerij en profetie in het oude Griekenland. In dit geval bestaat de functie van het orakel erin de boodschap van de goden over te brengen aan mensen die dergelijke informatie nodig hebben. Het ontvangen bericht kan al dan niet voorspellende kenmerken hebben. In de meeste gevallen waren de boodschappen van het orakel onsamenhangend en moesten zij worden geïnterpreteerd voor de juiste toepassing ervan.

Desde esta perspectiva, la función de la Pitonisa, canal humano del oráculo, representaría el vestigio más antiguo de lo que hoy se define de manera popular vidente o clarividente. Cabe recordar, además, que estos conceptos suelen estar muy conectados con la parapsicología, que desarrolla la idea de la percepción extrasensorial como explicación al tipo de fenómenos referidos con cualidades de la mente que aún se encuentran en proceso de investigación.

Vanuit dit gezichtspunt zou de functie van de Pythoness, het menselijke kanaal van het orakel, het oudste overblijfsel zijn van wat vandaag de dag in de volksmond wordt gedefinieerd als een ziener of helderziende. Er zij ook aan herinnerd dat deze begrippen vaak nauw verbonden zijn met de parapsychologie, die het idee van de buitenzintuiglijke waarneming ontwikkelt als verklaring voor het soort verschijnselen dat verband houdt met eigenschappen van de geest die nog in onderzoek zijn.

Existen numerosos argumentos físicos que sugieren que la clarividencia es muy poco plausible:

Er zijn talrijke fysieke argumenten die suggereren dat helderziendheid hoogst ongeloofwaardig is:

Medio de transmisión, de acuerdo con el principio de causalidad, para que un evento sea observado se requiere que algún tipo de entidad material sea transmitida desde la fuente al observador. La clarividencia requeriría que algún tipo de partícula material o señal fuese propagada desde el futuro hacia el presente. Ese tipo de partículas tendrían una componente temporal de su vector cuadrimomento negativa, y de acuerdo con el teorema CPT de ser partículas másicas serían de tipo antipartículas que sufrirían aniquilación con partículas del mismo tipo, impidiéndose su propagación al pasado. Naturalmente el argumento no se aplica a partículas sin masa como fotones moviéndose hacia el pasado.

Overdrachtsmiddelen: volgens het causaliteitsbeginsel kan een gebeurtenis alleen worden waargenomen als een of andere materiële entiteit van de bron op de waarnemer wordt overgebracht. Helderziendheid zou vereisen dat een of ander materieel deeltje of signaal van de toekomst naar het heden wordt overgebracht. Zulke deeltjes zouden een negatieve tijdscomponent van hun kwadrivector hebben, en volgens de CPT-theorema zouden zij, als zij massadeeltjes waren, van het antideeltjestype zijn dat annihilatie zou ondergaan met deeltjes van hetzelfde type, waardoor hun voortplanting naar het verleden zou worden verhinderd. Uiteraard geldt dit argument niet voor massaloze deeltjes zoals fotonen die naar het verleden bewegen.

Medio de percepción, aun asumiendo que algún tipo de partícula o entidad material se propagase en el espacio-tiempo hacia el pasado, queda el problema de como detectar dicha partícula y de como reconstruir esas señales de manera coherente. La vista y el olfato han evolucionado para detectar partículas materiales y traducirlas a señales nerviosas mediante órganos sensoriales complejos. Ninguna estructura cerebral o de otro tipo parece que pudiera detectar partículas o señales que se mueven hacia atrás en el tiempo. Tampoco existe ninguna estructura cerebral que se parezca lo más mínimo a un órgano sensorial complejo capaz de convertir señales de ese tipo en corrientes nerviosas interpretables por el cerebro.

Middelen van perceptie, zelfs in de veronderstelling dat een of ander deeltje of materiële entiteit zich in de ruimte-tijd zou voortplanten naar het verleden, blijft het probleem bestaan hoe zo'n deeltje te detecteren en hoe die signalen op een coherente manier te reconstrueren. Zicht en reuk zijn geëvolueerd om materiedeeltjes te detecteren en deze door middel van complexe zintuiglijke organen om te zetten in zenuwsignalen. Geen enkel brein of andere structuur schijnt in staat te zijn deeltjes of signalen te detecteren die teruggaan in de tijd. Evenmin bestaat er een hersenstructuur die ook maar in de verste verte lijkt op een complex zintuig dat in staat is dergelijke signalen om te zetten in zenuwstromen die door de hersenen kunnen worden geïnterpreteerd.

La videncia o adivinación es la habilidad de quienes afirman poder predecir hechos venideros por sí mismos o mediante el uso de sortilegios. Históricamente esta presunta habilidad ha sido compensada por algún tipo de retribución económica aunque hay quienes dicen practicarla sin ánimo de lucro. Videncia o clarividencia, también llamada adivinación es la cualidad que poseerían.

Helderziendheid of waarzeggerij is het vermogen van hen die beweren komende gebeurtenissen te kunnen voorspellen door zichzelf of door het gebruik van spreuken. Historisch gezien werd dit vermeende vermogen gecompenseerd door een vorm van financiële beloning, hoewel er mensen zijn die beweren dat zij het zonder winstoogmerk beoefenen. Helderziendheid of helderziendheid, ook wel waarzeggerij genoemd, is de kwaliteit die zij zouden bezitten.

La capacidad atribuida de adivinar el futuro es una creencia que se pierde en la noche de los tiempos indudablemente asociada a la ansiedad que siente el ser humano por su futuro y por lo impredecible. Abierta o clandestinamente, está presente en todas las sociedades y culturas sin excepción alguna, desde el neolítico hasta nuestros días y a pesar del triunfo del empirismo científico como única visión cosmológica dominante.

Het toegeschreven vermogen om de toekomst te voorspellen is een geloof dat verloren is gegaan in de nevelen van de tijd, ongetwijfeld geassocieerd met menselijke bezorgdheid over de toekomst en onvoorspelbaarheid. Openlijk of clandestien is zij aanwezig in alle samenlevingen en culturen, zonder uitzondering, van het neolithicum tot heden en ondanks de triomf van het wetenschappelijk empirisme als de enige dominante kosmologische visie.

Las personas a las que se atribuye tal habilidad suelen estar revestidas, según parte de la sociedad, con alguna cualidad especial, bien sea innata («tener don», «venir de familia», etcétera) o adquirida mediante iniciación u ordenación sacerdotal o de cualquier otro tipo, incluida la «superioridad» que proporciona el hecho de aparecer, por ejemplo, en televisión.

De mensen aan wie een dergelijke bekwaamheid wordt toegeschreven, zijn gewoonlijk, naar gelang van een deel van de samenleving, begiftigd met een of andere bijzondere eigenschap, hetzij aangeboren ("een gave hebben", "uit een familie stammen", enz.), hetzij verworven door inwijding of priesterwijding of van een andere aard, met inbegrip van de "superioriteit" die wordt verschaft door het feit dat men bijvoorbeeld op de televisie verschijnt.

Hoy por hoy, la videncia se practica abiertamente en la mayoría de sociedades occidentales a través de consultas o mediante medios telefónicos, casi siempre apoyándose en algún sortilegio como la cartomancia, astrología, etc; que parece dotar al vidente de mayor autoridad. Jurídicamente se considera bajo el amparo de la libertad de creencias protegida como derecho fundamental por la mayor parte de legislaciones democráticas, si bien ello no impide que se persigan las estafas de importancia cometidas por videntes.

Tegenwoordig wordt helderziendheid in de meeste westerse samenlevingen openlijk beoefend door middel van consulten of per telefoon, bijna altijd op basis van een of andere vorm van tovenarij zoals cartomantie, astrologie enz. die de helderziende meer gezag schijnt te geven. Juridisch gezien valt het onder de bescherming van de vrijheid van geloofsovertuiging die door de meeste democratische wetgevingen als grondrecht wordt beschermd, hoewel dit niet belet dat belangrijke zwendelpraktijken van helderzienden worden vervolgd.

Las adivinaciones se hacían antiguamente de mil maneras diferentes: invocando a los muertos, examinando las entrañas de los animales y hasta de los hombres sacrificados para dicho fin, el canto y vuelo de las aves, las líneas de las manos, las oscilaciones de una lámpara, la dirección que tomaba el humo de los sacrificios, el reflejo y movimiento del agua en un cuenco, la interpretación de los sueños, etc.

Vroeger werden op duizend verschillende manieren waarzeggerijen gedaan: het aanroepen van de doden, het onderzoeken van de ingewanden van dieren en zelfs van mensen die voor dat

doel waren geofferd, het gezang en de vlucht van vogels, de lijnen van de handen, de schommelingen van een lamp, de richting die de rook van offers neemt, de weerkaatsing en de beweging van water in een schaal, de uitlegging van dromen, enz.

Los medios que se han empleado para poder averiguar los sucesos futuros son innumerables. Los astros, ciertas bebidas y hierbas, palabras extrañas proferidas con cierto entusiasmo o por los que ahora llamamos ventrílocuos, han sido medios de que se han valido comúnmente los impostores. La Escritura habla de nueve especies de adivinación. Los judíos habían tomado todas estas supersticiones de los egipcios, de los que se comunicaron a los griegos, y estos las transmitieron a los romanos.

De middelen die zijn gebruikt om toekomstige gebeurtenissen vast te stellen, zijn ontelbaar. De sterren, bepaalde dranken en kruiden, vreemde woorden die met enig enthousiasme werden uitgesproken of door wat wij nu buiksprekers noemen, waren middelen die vaak door bedriegers werden gebruikt. De Schrift spreekt over negen soorten van waarzeggerij. De Joden hadden al deze bijgeloven overgenomen van de Egyptenaren, van wie ze werden doorgegeven aan de Grieken, en de Grieken gaven ze door aan de Romeinen.

Entre los paganos la adivinación era parte de su religión. Cicerón dice que el arte de la adivinación romana tuvo origen entre los pueblos melancólicos de Etruria, por lo que llama a esta provincia de Italia en su libro de Divinatione madre de la superstición. En el mismo, examinando si verdaderamente puede haber adivinación, dice que eran tres las opiniones de los filósofos acerca de esto:

Bij de heidenen was waarzeggerij een onderdeel van hun religie. Cicero zegt dat de kunst van de Romeinse waarzeggerij haar oorsprong had bij het melancholieke volk van Etrurië, waarom hij deze provincie van Italië in zijn boek de Divinatione de moeder van het bijgeloof noemt. Daarin, waarin hij onderzoekt of er werkelijk waarzeggerij kan zijn, zegt hij dat er drie meningen van de filosofen over bestonden:

unos creían que admitiendo la existencia de los dioses, precisamente debía admitirse la adivinación. otros sostenían que podían existir los dioses sin ninguna adivinación. otros finalmente decían que aunque no existiesen los dioses, podría haber la adivinación.

geloofden sommigen dat door het bestaan van goden toe te geven, ook waarzeggerij moest worden toegelaten. Anderen waren van mening dat de goden konden bestaan zonder enige waarzeggerij. Anderen zeiden tenslotte dat zelfs als er geen goden waren, er waarzeggerij kon zijn.

Entre los romanos, al paso que generalmente se reían de esta ciencia quimérica los hombres ilustrados, no por esto dejaba de haber entre los mismos algunos que creían en todas sus supersticiones. No así Catón, que consultado con misterio qué opinaba acerca de haberle los ratones roído y medio comido su calzado, contestó que no veía en esto nada de particular, y sí una cosa muy natural; que lo que le habría sobresaltado hubiera sido si el calzado se hubiere comido a los ratones.

Onder de Romeinen waren er, hoewel deze hersenschimmen over het algemeen door verlichte mensen werden uitgelachen, toch enkelen die in al hun bijgeloof geloofden. Niet zo Cato, die, toen hem geheimzinnig werd gevraagd wat hij ervan vond dat de muizen zijn schoenen hadden aangevreten, antwoordde dat hij daarin niets bijzonders zag en dat het iets heel natuurlijks was; dat wat hem zou hebben opgeschrikt, zou zijn geweest als de schoenen de muizen hadden opgegeten.

En América había también adivinos, como que Moctezuma hizo salir a los de México para conjurar a los españoles cuando Hernán Cortés se dirigía a esta ciudad y el Senado de Tlascala castigó a los suyos por su impotencia.¹

In Amerika waren er ook waarzeggers, zoals Montezuma die van Mexico liet uitzenden om de Spanjaarden te bezweren toen Hernán Cortés op weg was naar die stad, en de Senaat van Tlascala de zijnen bestrafte voor hun onmacht.¹

Tanto Platón como Cicerón concebían dos formas de adivinación: una inductiva considerada arte y otra natural, deductiva e intuitiva. Con la inspiración, se consideraba que el adivino era poseído por un genio o demonio, que le sumía en un trance o manía, palabra de la cual deriva mantike: mancias o artes adivinatorias.²

Zowel Plato als Cicero onderscheidden twee vormen van waarzeggerij: de ene was inductief en werd als een kunst beschouwd, de andere natuurlijk, deductief en intuïtief. Bij inspiratie werd de wichelroedeloper geacht bezeten te zijn door een geest of demon, die hem in trance of manie bracht, waarvan het woord mantike is afgeleid: mancias of wichelroedelooperskunsten.²

Los antiguos veían los elementos de la naturaleza como algo sagrado, y los utilizaban para fines adivinatorios:³

De Ouden zagen de elementen van de natuur als heilig, en gebruikten ze voor waarzeggerij:³

Adivinación mediante el aire: austromancia, ceraunomancia, caomancia, eromancia, meteoromancia

Waarzeggerij door middel van de lucht: austromantie, ceraunomantie, kaomantie, eromantie, meteoromantie

Adivinación mediante el agua: hidromancia. La cafetomancia o adivinación en la taza de café, tasomancia

Waarzeggerij door middel van water: hydromantie. Waarzeggerij met een koffiekopje, tasomantie.

Adivinación a través del fuego: calcinomancia, capnomancia, ceraunioscopia, ceromancia, libanomancia, molibdomancia, sideromancia, teframancia y la piromancia que agrupa la capnomancia y la piroscopia

Waarzeggerij bij vuur: calcinomantie, capnomantie, ceraunioscopie, ceromantie, libanomantie, molybdomantie, sideromantie, teframantie en pyromantie, die capnomantie en pyroscopie omvat.

Adivinación a través de la tierra: geomancia, lecanomancia, adivinación a través de las piedras preciosas: cristalomancia

Waarzeggerij door de aarde: geomantie, lecanomantie, waarzeggerij door edelstenen: kristallomantie.

Adivinación por alguna parte del cuerpo: amniomancia, antropomancia, metoposcopia, onicomancia, quiromancia

Waarzeggerij aan de hand van lichaamsdelen: amniomantie, antropomantie, metoposcopie, onychomantie, handlijnkunde, palmetkunde

Adivinación a través de los animales: alectomancia, cefalomancia, ictiomancia, osteomancia, ornitomancia, hipomancia, shoqma

Waarzeggerij door dieren: alectomantie, cefhalomantie, ichthyomantie, osteomantie, ornithomantie, hippomantie, shoqma

Adivinación a través de las plantas: hojas de coca

Waarzeggerij door planten: cocabladeren

Adivinación a través del éter: astrología

Waarzeggerij door de ether: astrologie

Otras técnicas de adivinación: axinomancia, cartomancia, runomancia, ovomancia, acromancia, alfitomancia, aluromancia, bibliomancia, critomancia, giromancia, lampadomancia, ololignomancia, rapsodomancia, xilomancia, grafomancia, botanomancia, cleromancia, pesomancia, rabdomancia, catoptromancia, enomancia, geromancia, bolomancia, dactilomancia, cleidomancia, cledonismancia, gastromancia

Andere waarzeggerij technieken: axinomantie, cartomantie, runomantie, ovomantie, acromantie, alphetomantie, aluromantie, bibliomantie, critomantie, giromantie, lampadomantie, ololignomantie, rhapsodomantie, xilomantie, grafomantie, botanomantie, cleromantie, pesomantie, rhabdomomantie, catoptomantie, enomantie, geromantie, bolomantie, dactylomantie, kleidomantie, cledonismantie, gastromantie.

Además, eran muy populares

Daarnaast waren de volgende zaken zeer populair

La oniromancia o interpretación de los sueños.

Oniromantie of droominterpretatie.

Los augurios o adivinación con base en el vuelo de las aves.

Voorspellingen of waarzeggerij gebaseerd op de vlucht van vogels.

Los presagios como origen de la observación deductiva de los antepasados.

Voorspellingen als de oorsprong van deductieve observatie van voorouders.

El sortilegio era la práctica de la adivinación del futuro mediante artes mágicas (la palabra se deriva del latín *sortis*, suerte, y *legere*, leer). No obstante, en la época moderna y contemporánea, el término sortilegio se ha convertido generalmente en sinónimo de hechizo o hechizamiento, mientras que para la adivinación en sus distintas formas se ha adoptado el término videncia.

Sortilegio was de praktijk van het waarzeggen van de toekomst door middel van magische kunsten (het woord is afgeleid van het Latijnse sortis, geluk, en legere, lezen). In de moderne en hedendaagse tijd is de term sortilegio echter over het algemeen synoniem geworden met tovenarij of betovering, terwijl de term videncia is aangenomen voor waarzeggerij in haar verschillende vormen.

Sortilegio, proviene de "se tortis" (suerte) y "legis" (lectura), o sea el arte de leer las señales que aparentemente suceden antes de un evento, conocido no como el arte adivinatorio, sino como el arte de interpretar los sucesos futuros mediante las señales que actúan en el presente.

Sortilegio komt van "se tortis" (geluk) en "legis" (lezen), d.w.z. de kunst om de tekenen te lezen die zich schijnbaar vóór een gebeurtenis voordoen, niet bekend als de kunst van het waarzeggen, maar als de kunst om toekomstige gebeurtenissen te interpreteren aan de hand van de tekenen die zich in het heden voordoen.

Así en el concepto de sortilegio, pues, estarían incluidas todas las mancias. Entre ellas cabe destacar, por su relevancia social, la cartomancia o tarotismo —adivinación mediante el uso de naipes de juego u otros diseñados a tal efecto—; la quiromancia o lectura de la palma de la mano; la cafemancia o adivinación mediante la lectura de los posos del café u otras infusiones; y la cleromancia en el carácter o personalidad del autor de un manuscrito, puede también considerarse una forma de sortilegio.

Het begrip "sortilege" zou dus alle mancies omvatten. Daartoe behoren, wegens hun maatschappelijk belang, cartomantie of tarotisme - waarzeggerij door middel van speelkaarten of andere voor dit doel ontworpen kaarten; palmkunde of handlezen; cafemantie of waarzeggerij door middel van het lezen van koffiedik of andere aftreksels; en cleromantie in het karakter of de persoonlijkheid van de auteur van een manuscript, dat ook als een vorm van sortilegio kan worden beschouwd.

Algunas variantes del espiritismo actual, así como el juego de la Ouija, podrían considerarse una forma de psicomancia o nigromancia (adivinación invocando a los espíritus de los muertos). Cuando para la adivinación se invoca a espíritus malignos o demonios, entonces se denomina demonomancia.

Sommige varianten van het hedendaagse spiritualisme, evenals het Ouija bordspel, kunnen worden beschouwd als een vorm van psychomantie of necromantie (waarzeggerij door het aanroepen van de geesten van de doden). Wanneer boze geesten of demonen worden aangeroepen voor waarzeggerij, dan spreekt men van demonomantie.

Se han perdido, pero están bien documentadas, las prácticas de adivinación mediante el oráculo, la observación de los fenómenos atmosféricos (como la aeromancia) y el estudio de las entrañas de peces o aves e incluso de personas, tal como refiere Heródoto respecto de Menelao.

De praktijken van waarzeggerij door het orakel, het waarnemen van atmosferische verschijnselen (zoals aeromantie) en het bestuderen van de ingewanden van vissen of vogels en zelfs van mensen, zoals vermeld door Herodotus met betrekking tot Menelaos, zijn verloren gegaan, maar zijn goed gedocumenteerd.

Algunas religiones, como la cristiana, prohíben específicamente a sus seguidores el uso de los sortilegios, si bien admiten como parte de su cuerpo de creencias la existencia de videntes de inspiración divina llamados profetas.

Sommige godsdiensten, zoals het christendom, verbieden hun volgelingen uitdrukkelijk om tovenarij te bedrijven, hoewel zij als onderdeel van hun geloof het bestaan erkennen van goddelijk geïnspireerde zieners, profeten genaamd.

En general, las diversas culturas han practicado la adivinación o sortilegio mediante casi todos los métodos a su alcance, incluyendo los más mundanos y singulares. Para la práctica de las mancias, casi todos los grupos humanos han recurrido a personas revestidas de alguna cualidad de corte sacerdotal o de algún otro modo iniciática o especial ("poseer don", etc), desde los hechiceros neolíticos a nuestros modernos videntes telefónicos.

In het algemeen hebben verschillende culturen waarzeggerij of tovenarij beoefend volgens bijna alle methoden die hun ter beschikking stonden, ook de meest alledaagse en unieke. Bijna alle menselijke groepen hebben een beroep gedaan op mensen met een priesterlijke of anderszins inwijdende of speciale hoedanigheid ("het bezit van een gave", enz.) voor de beoefening van de spreuken, van de neolithische tovenaars tot onze moderne telefoonzieners.

Con toda probabilidad, el concepto de sortilegio surge ante la necesidad de interpretar relaciones causales no evidentes por sí mismas milenios antes de que apareciera el método científico. El color de las entrañas de un pez, por ejemplo, puede estar vinculado con los resultados de la cosecha del año próximo debido a la calidad de las aguas del río. En ausencia del método científico, se establece una relación directa entrañas del pez -> cosecha del año próximo aparentemente adivinatoria y de carácter **mágico**, que se va envolviendo en una liturgia hasta que pierde su sentido originario y, por asociación, surgen relaciones nuevas de carácter supersticioso que conforman nuevos sortilegios.

Naar alle waarschijnlijkheid is het begrip tovenarij ontstaan uit de noodzaak om causale verbanden te interpreteren die niet vanzelfsprekend waren millennia voordat de wetenschappelijke methode zijn intrede deed. De kleur van de ingewanden van een vis, bijvoorbeeld, kan in verband worden gebracht met het resultaat van de oogst van volgend jaar, wegens de kwaliteit van het rivierwater. Bij gebrek aan wetenschappelijke methode wordt tussen de ingewanden van de vis -> de oogst van het volgende jaar een direct, schijnbaar waarzeggend en magisch verband gelegd, dat in een liturgie wordt opgenomen totdat het zijn oorspronkelijke betekenis verliest en er, door associatie, nieuwe relaties van bijgelovige aard ontstaan die nieuwe betoveringen vormen.

Ente las definiciones dadas en el análisis de la palabra "Sortilegio" no está observada, la que se refiere a: -La lectura inteligente (no como adivinación), es decir al análisis de los acontecimientos que derivan en un hecho evidente. -La manipulación inteligente de los hechos o acontecimientos mediáticos que propicien resultados beneficiosos. No debemos olvidarnos de que la palabra proviene del latín culto, es decir, de la clase dominante de tan vasto imperio.

Onder de definities die in de analyse van het woord "Sortilegio" worden gegeven, wordt niet de definitie waargenomen die verwijst naar: -Het intelligent lezen (niet als waarzeggerij), d.w.z. de analyse van gebeurtenissen die uitmonden in een duidelijk feit. -Intelligente manipulatie van feiten of media gebeurtenissen die leiden tot gunstige resultaten. We mogen niet vergeten dat het woord afkomstig is van het gecultiveerde Latijn, dat wil zeggen van de heersende klasse van zo'n uitgestrekt rijk.

De presente manual de El péndulo adivinatorio en el resultado de años de experiencia pública de su autor, Félix Llaugé Dausà, meer conocido como El Mago Félix. En de aprendiz en de manejo del péndulo hallará numerosas experiencias, plantillas en graficos prácticos que el autor ha utilizado y utiliza en su trabajo. Concebido como un cursillo básico o de iniciación muestra los "primeros pasos" door los que ha de transitar el principiante para aprender a usar el pendulo de forma correcta

Dit handboek van de waarzeggerij is het resultaat van de jarenlange openbare ervaring van de auteur, Félix Llaugé Dausà, beter bekend als El Mago Félix. In dit boek vindt u talrijke ervaringen, sjablonen en praktische grafieken die de auteur in zijn werk heeft gebruikt en nog steeds gebruikt. Het is opgevat als een basis- of initiatiecursus en toont de "eerste stappen" die de beginner moet doorlopen om de pendel correct te leren gebruiken.

oscilación del péndulo = slingerbeweging
movimiento de péndulo
movimiento pendular
balanceándose de un lado a otro = heen en weer slingeren